

કાવ્ય-કોડિયાં

‘કલાપી’

અનુક્રમણિકા

વનમાં એક પ્રભાત.....	7
મરણશીલ પ્રેમી.....	12
પુષ્પ.....	14
જ્યાં તું ત્યાં હું.....	17
કુદરત અને મનુષ્ય.....	24
ગામ્ય માતા.....	28
શાન્ત પ્રેમ.....	32
આકાશને.....	34
વિધવા બહેન બાબાને.....	36
નિઃશ્વાસને.....	39
ત્યાગ.....	40
ચાહીશ બેયને હું.....	42
ભરત.....	44
ઋણ.....	55
એક ઈચ્છા.....	58
એક આગિયાને.....	59
ફૂલ વીણ, સખે.....	61
એક ચંડોલને.....	63
વીણાનો મૃગ.....	67
સ્વપ્નને સાદ.....	75
ઇશ્કનો બંદો.....	78
એકલો હું.....	81

પ્રેમાધીન	82
બે કળી	83
સ્વપ્નને સાદ	90
ઇશ્કનો બંદો	93
એકલો હું	96
પ્રેમાધીન	97
હમારી પિછાન	98
સનમને	100
સનમની શોધ	102
આપની યાદી	104

કાવ્ય-કોડિયાં / /લોકમિલાપ ટ્રસ્ટ

‘કલાપી’ નાં ચૂટેલાં કાવ્યો

નામ

- સુરસિંહજી તખ્તસિંહજી ગોહેલ

ઉપનામ

- કલાપી

જન્મ

- 26 જાન્યુઆરી - 1874, લાઠી

અવસાન

- 9 જૂન - 1900, લાઠી

કુટુંબ

- પત્ની
 - રમાબા ઉર્ફે રાજબા - રૂહા, કચ્છનાં કુંવરી (1889 - 15 વર્ષની વયે); એમનાંથી 8 વર્ષ મોટા
 - આનંદીબા ઉર્ફે કેસરબા - કોટડા, સૌરાષ્ટ્રનાં કુંવરી (1889 - 15 વર્ષની વયે) ; એમનાંથી 2 વર્ષ મોટા
 - શોભના - રમાબા સાથે પિયરથી 7-8 વર્ષની ઉંમરે આવેલ મોંઘી નામની દાસી (1898) ; એમનાંથી 7-8 વર્ષ નાના

Rajba — Ramaba

Sursinhji Takhtasinhji Gohel
— " KALAPI "

Mongli — Shobhna

અભ્યાસ

- 1882-1890 રાજકુમાર કોલેજ – રાજકોટ માં અંગ્રેજી પાંચ ધોરણ સુધી
- અંગત શિક્ષકો પાસે સંસ્કૃત, ઉર્દૂ, ફારસી સાહિત્યનો અભ્યાસ

વ્યવસાય

- 1895- લાઠી(ગોહિલવાડ, સૌરાષ્ટ્ર)ના રાજવી

પ્રદાન

- પ્રજાત્સલ રાજવી
- ખુદવફાઇવાળા ઊર્મિકવિ જેણે ગુજરાતી કલા સાહિત્યને સમૃદ્ધ કર્યું
- પ્રવાસ લેખન

મુખ્ય કૃતિઓ

- કાવ્યસંગ્રહ- કલાપીનો કેકારવ, કલાપીનો કાવ્યકલાપ , હમીરજી ગોહેલ (દીર્ઘકાવ્ય)
- વર્ણન – કાશ્મીરનો પ્રવાસ
- નિબંધ- સ્વીડનબોર્ગનો ધર્મ વિચાર

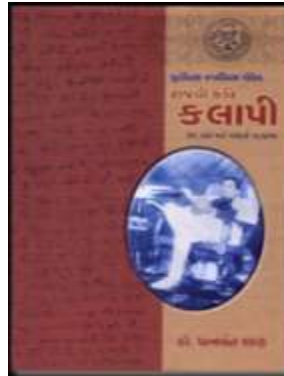
જીવન

- 21 વર્ષની વયે રાજ્યાભિષેક (21 જાન્યુઆરી 1895)
- નાનપણથી જ લાગણીપ્રધાન, સાહિત્ય અને કુદરતી સૌન્દર્યનો ઘણો શોખ અને આદર્શ રાજવી બનવાની ઇચ્છા
- માતા પ્રત્યે ખૂબ જ પ્રેમ રાખતા અને માતાના મૃત્યુ બાદ રમાબા પ્રત્યે પણ તેવો જ પ્રેમ રાખતા
- આનંદીબા પ્રત્યે કદી પ્રેમ રાખી શક્યા નહીં પરંતુ પતિ તરીકેની બધી ફરજો અદા કરી

- રાજ્યની ખટપટમાં રમાબા સાથે ઉભા થયેલા મતભેદો દરમ્યાન દાસી મોંઘી (પાછળથી શોભના)ની સાહિત્ય તથા તેમની રચનાઓ પ્રત્યેની રૂચી જોતાં તેમ જ તેના બુદ્ધિચાતુર્ય, સુંદરતા અને ભોળપણ જોતાં 20 વર્ષની ઉંમરે એની સાથે પ્રેમ થયો
- શોભના સાથેના પ્રણયને કારણે રાજખટપટ અને ગાદીત્યાગનો વિચાર
- વરિષ્ઠ સાહિત્યકારોની સાથે મિત્રતા
- સ્વીડનબોર્ગના વિચારોની ઊંડી અસર
- 16 થી 26 વર્ષની ઉંમરનાં 10 વર્ષના ગાળામાં જ 500થી વધુ વિવિધ પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરેલો અને 250 થી ઉપર ગુજરાતી સાહિત્યના ઘેણા જેવી રચનાઓ કરેલી (કાવ્યસર્જન 1892થી શરૂ થયેલ)
- મહત્તમ કાવ્યો, પ્રણયતમ અને પ્રણયમંથન જેવા; ઘણાં કાવ્યો દ્વિઅર્થી અને પરમાત્માને સંબોધીને પણ લખેલા; કાવ્યોમાં વિષયોનું વૈવિધ્ય અને હૃદયના ભાવો રહેલા છે; પત્ર સાહિત્યમાં પણ ઘણું ચિંતન સમૃદ્ધ કર્યું છે;
- મિત્રો અને સંબંધીઓને લખેલા તેમના પત્રો પણ તેમની માનવતાને મધમઘાવે છે.
- 26 વર્ષની યુવાન ઉંમરે મૃત્યુ (કહેવાય છે કે રમાબાએ યુક્તિથી ઝેર પાચું હતું)

સન્માન

- ‘રાજવી કવિ કલાપી’ નામનું એમનાં જીવન વિશેનું પુસ્તક
- એમના નામથી કુમારનો ‘કલાપી’ એવોર્ડ – ગઝલ માટે
- 1966માં [ગુજરાતી ચલચિત્ર ‘કલાપી’](#) બનાવાયું જેમાં અભિનેતા સંજીવકુમારે કલાપીની ભૂમિકા ભજવેલી

સાભાર

- ગુર્જર સાહિત્યભવન – અમૃતપર્વ યોજના

વધુ વાંચો

- [કલાપી – યજ્ઞેશ દોશી](#)
- [વિકીપીડીયાનો લેખ](#)
- [‘સંદેશ’માં પ્રગટ થયેલ લેખ](#)

‘કલાપી ’ (સૂરસિંહજી ગોહિલ)

જન્મ: 26 જાન્યુઆરી, 1874

મૃત્યુ: 10 જુન, 1900

કાવ્યસંગ્રહ:

કલાપીનો કેકારવ

વનમાં એક પ્રભાત

ભું ભું ભું ગુંજ પ્રેમી ષટ પદ

કમલે અર્ધખીલ્યું રહ્યું એ,

જો તે બાલાકું ઘેલો નિજ કર

જલમાં ધૂજતો આ ઝબોળે !

માની પ્યારી મનાવે મુખ પર

ખરતાં આંસુડાં લૂછતો એ,

અંકે લીધી, હસાવી,

નરમ વચન એ નેત્રે કેવાં વદે છે !

કાન્તા ને કાન્ત હીંચે,

તનમન દ્રવ્યનાં એક છે સ્નેહભીનાં,

નહાનાં-મોટાં સુરંગી મકર

ચળકતાં હાચકાવે રસીલાં;

રાતી નીલી મધુ પી

કુમુદિની પરથી ફૂદડી રંગવાળી,

પીળો પ્યારો હિમાંષુ નિરખી

લટકતી બાપડી ચિમળાઈ !

ફળું મ્હોં એ છબીલું

હૃદયજવરબળાપે નીચાણું મન્યું છે,

કમ્પે બાલા બિચારી થરથર,

બદને સ્વેદની રેલ ચાલે;

આહા! સ્નેહી ! તમારે જલ પર

વસવું સાથ છે રાતદહાડો,
જુદાં પ્રેમી તમારાં દિલ પણ અળગાં,

આમ રોવો—હસો છે !

ત્યાં પેલું જો હરિણું નદતટ પર

એ ચાવતું ઘાસ નીલું,
આછાં રૂડાં રૂપેરી કિરણ
રવિ તણાં એ બધું ઘાસ છાયું;
વૃક્ષોનાં ઝૂંડ ઊંચાં પર ઢલકી રહી વેલડી કુમળી જો,

પુષ્પોના પુંજ ઝૂમ્યા વિવિધ

વિલસતાં આ રૂપાળા લબ્યા, જો,
કુંજોમાં જ્યાં ઉડન્તું બુલબુલ

રમતું બેસતું ને ફરતું,
ઓ! ત્યાં બેઠું લપી ચંડુલ ગુલ પર

જો વાણી મીઠી લવન્તું;

ત્યાં આકાશે પડ્યો છે સ્થિર

ઘનકટકો શ્વેત ને પિંગાળો તે,

તેજસ્વી એ ડગે છે નિજ રૂપ બદલી,
શાંત પાછો થયો છે.

તારો તૂટ્યો નભેથી ખરરર ખરતો,
તોપગોળો વહૂટ્યો,
રાતો વહ્નિભૂકો ભડભડ બળતો
આભમાં ઊડી ચાલ્યો;
ગંગાનો ધોધ ફાટ્યો ગિરિશિર પરથી,
રામનું બાણ છૂટ્યું,

તેવો તે શુંગવાળો મૃગજલઝરણું
ફાળથી ફૂટી ચાલ્યો !
ઊભો ત્યાં સિંહરાજા ઘરઘર ઘરતે, જોરથી ત્રાડ દેતો,
ડોલાવ્યા ડુંગરોને, રવિ પણ

ચમક્યો લાલ અંગાર જેવો;
પક્ષી બોલે ન ચાલે, ઢ્રુમ પણ ધણાણ્યાં,
પૃથ્વી ધૂજી રહી આ !

આ તે બ્રહ્માંડ ફાટ્યું પ્રલય ! થઈ ગયો !
શંભુએ શંખ ફૂંક્યા !
આલિંગે ભવ્ય લીલા નદસરજલને

પ્રેમમાં મસ્ત ડોલે,
ઊડી બાઝે સુસ્નેહી હૃદય-હૃદયના

સત્ત્વને જેમ પ્રેમે !
ઘેલો હું એ રમું છું ! તનમન લપટ્યાં !

રમ્ય છું એક હું છું :
વેલી, વૃક્ષો, નદી, ને ગિરિ, નભ,
ઝરણે લીન હું સર્વદા છું.

19/03/1893

મરણશીલ પ્રેમી

આયુ સ્વલ્પ મનુષ્યને દઈ કર્યાં પ્રેમી ઇશે કાં ભલા!
 શું પીવાય મુહૂર્તમાં રસઘડા વ્હાલાં દિલે જે વસ્યા?
 સંતોષે સુખમાં રહેત દિલ આ—જો હોત હર્ષે ભર્યું:
 માગું ના કદી દીર્ઘ આ જીવિત જો તે હોત આનન્દનું !
 ગાઠાં સંકટમાં પડ્યાં હૃદય કો’ ચીરાય ભોળાં અહો !
 ઝીણા ધૂંધટમાં છુપાઈ સરતો આનન્દ તેઓ તણો !

આશા એ જ મનુષ્યનું જીવિત છે,

તો આશ રાખું ભલે :

મૃત્યુ બાદ મળે અખંડ સુખનો કો’દેશ સૌ પ્રેમીને !

આંહીં તો કદી હાસ્ય થાય પ્રિયથી,

વા હસ્તમેળા બને:

જાણીના રતિ કોઈના હૃદયની ત્યાં મૃત્યુ આવી મળે!

વ્હાલા ! દુર્લભ હર્ષ છે અતિ અહીં,

તો મૂલ્ય મોંઘું નકી:

તેને આદર ભાવથી હૃદયમાં રાખો જીવો ત્યાં સુધી!

આવે રંગીન પક્ષીઓ, મધુરવાં, ભાગે વસન્તાન્તથી,

કો’વેળા ત્યમ હર્ષ સૌ હૃદયમાં આવી ઊડે છે ફરી!
હોજો વિદ્યુત સાંકળી ચળકતી પ્રેમાદ્ર્ન હૈયાં વિષે!
સ્પર્શે હર્ષ જરી જ કો’ હૃદયને તો સર્વવ્યાપી બને !

15/09/1893

પુષ્પ

અહો ! મીઠા આત્મા ! રસિક કુમળું મ્હોં તુજ હસે,
 ફૂલેલા અંગેથી મનહર રૂડો ગન્ધ પ્રસરે;
 વસન્તી વાયે છે સમીરલહરી ગેલ કરતી,
 રમી ત્હારી સાથે મધુર રવથી જાય વહતી !
 શિરે ત્હારે વૃક્ષો નવીન ચળકે કુંપળ ભર્યા,
 સૂતું’તું મધ્યાહ્ને સુખમય રહ્યાં છાંય ધરતાં;
 હવે સંધ્યાકાલે કુસુમ સરખી મ્હોરકળીની—
 કરે વૃષ્ટિ ધીમી તુજ પર ધરી વ્હાલ દિલથી !
 સૂનેરી દીપે છે નભ પર તળે વાદળ રૂડું,
 ડૂબે નીચે પેલું ક્ષિતિજ પર ત્યાં બિમ્બ રવિનું;
 તને આલિંગે છે સુકર રવિના ચુમ્બન કરી,
 તરે તે આકાશે ગરક મકરન્દે તુજ થઈ !
 રૂડો જાંબુરંગી સુરસ રસ સંધ્યા સલુણીનો,
 ધરી પ્રીતિ હૈયે તુજ પર અભિષેક કરતો;
 ગુલાબી પાંખો આ, સુમન ! તુજ તેજે ચળકતી,
 દીસે તું સાક્ષાત પ્રણય, રતિ, ને મૂર્તિ સુખની?
 અરે વ્હાલા ! વાશે પવન અધિકો ઉષ્ણ બળતો,

હશે આ કાલે વા તુજ તરફ એ ફૂર ધસતો;
 તને ચિન્તા ના ના ! સુભગ તુજ હિયું સુખભર્યું,
 તને ના સ્પર્શે કો’ વિષમ દુઃખ આ ફૂર જગનું !
 સુખી આ સંસારે સુખમય નહીં કો’ તુજ સમું,
 અમારે આનન્દે દિલ પર રહે છે દુઃખ છૂપ્યું,
 દુઃખી જો ઓછું તો સુખ બસ થયું એમ ગણશે,
 બિચારું ભોળું એ મનુજ સુખ પૂરું ન સમજે !
 અમારાં મીઠાં તે રુદનમય છે ગીત સઘળાં,
 દુઃખે શિખેલાં એ કવિદિલ શિખાવે દુઃખ બધાં;
 ને નિદ્રામાં યે છે પરમ સુખ વિશ્રાન્તિ અમને,
 બૂરાં સ્વપ્નો આવી જનહૃદયમાં કંટક ભરે !
 ન આનન્દે ત્હારા બિલકુલ હશે ધ્વંસ કદીએ,
 ઉદાસીની છાયા તુજ દિલ પરે ના રજ વસે;
 કરે છે પ્રીતિ તું, સરવ તુજ પ્રેમે ખુશ રહે,
 અતિ તૃપ્તિની તું સમજ નહિ પીડા પણ ખરે !
 સુખી આત્માનું ને પ્રણય જગ ને મૃત્યુ ભવનું--
 હશે ઊંડું સાચું તુજ હૃદયમાં જ્ઞાન વસતું,
 ન જે જાણે છે કો’ મગજ કપટી મર્ત્ય જનનું,
 નહીં તો આવું તું સુખભર રહે કેમ ખીલતું !

ન જાણું તું શું છે? તુજ સમ હશે શું જગતમાં?
 ન ત્હારા જેવી મેં નિરખી ખુશબો કો’ કુસુમમાં;
 નહીં તો પૃથ્વીનું, સમ મુજ કહે ક્યાં અવતર્યું?
 વસ્યું’તું કૈલાસે? શિવશિર પરેથી સરી પડ્યું?
 ન તું સ્વાર્થી ને ના કૃપણ તુજ હૈયું જન સમૌ,
 ગ્રહી આશા તેથી હૃદય મમ ફળું તુજ કર્યું;
 મ્હને દે તું દીક્ષા, મધુપ તુજ વ્હાલો કર મ્હને,
 અભેદાન્દો હું શિખવીશ પછી આ જગતને !

20/02/1894

જ્યાં તું ત્યાં હું

ચિન્તાકાન્તમુખે ખરે ટપકતાં અશ્રુ ઉન્હાં મોતી શાં,
ત્હારાં શાં વિગલિત ગાત્ર વનમાં વૃક્ષે અઢેલી રહ્યાં!

મીઠું કાંઈ મુખે લવી પ્રિય,

અહા ! નિશ્વાસ ધીમો મૂક્યો !

તે સૌ હું નજરે રહું નિરખતો,

સૌભાગ્યશાલી બન્યો !

કેવી શાન્ત નિશા ! જરી પવનથી ના ડોલતું પાંદડું !

કેવું ચન્દ્રપ્રકાશથી ચળકતું આકાશ આ ઉજ્જવળું !

હા હા ! આ સમયે, પ્રિયે !

હૃદયથી કાં ના લપેટે મને !

કાં ત્હારું મન શોકથી ઉભરતું શંકા ભરેલું? અરે !

હા ! નિદ્રાવશ તું બની,

કમલશાં નેત્રો મિંચાઈ ગયાં;

નીલા ઘાસ તણી બિછાત પર

આ અંગો પડ્યાં શાન્તિમાં;

આંસુના પડદા વતી નયન તો મ્હારાં થયાં આંધળાં !

લૂછ્યાં ના પણ ઉષ્ણ શ્વાસ દિલને અશ્રુ સૂકાવી દીધાં !

સૂજે, પ્રાણ ! સુખે રહી નિડર તું

ત્હારો ઊભો દાસ આ , [સૂજે = સૂઈ રહેજે]

તે સ્પર્શી તુજ ગાલ લાલ

અધરે ચૂમી ન લેશે પ્રિયા !

શાન્તિમાં તુજ ભંગ એ નહિ કરે આલિંગી બન્ને ભૂજે,

સૂતી સિંહણ, કોણ કુદ્ધ કરશે તેને જગાડી? કહે

જોશે ભાગ્ય ગણી ઊભો અધર

જે જુદો રહ્યો ઓષ્ટથી,

જેણે કો’ દિન શબ્દ મિષ્ટ ઉચરી

શાંતિ પમાડી નહીં;

માયાળુ નહિ ત્હોય ફૂર દીસતી

નિદ્રસ્થ પ્યારી નહીં,

એવા દર્શનને વિલોકી બનશે પ્રેમાર્દ્ર હૈયું સુખી !

વ્હાલી પૂર્ણ સદોષ છે, જખમ આ કારી કર્યો કાળજે,

હોયે તે મમ ગીતની અસરથી નિશ્ચિન્ત સૂતી રહે!

મ્હારું વજ્ર સમું કઠિન દિલ આ

ચીરાય ઘાથી નહીં,

હું તો ના નહિ તો રડું ટળવળું

જ્યારે સુખે એ સૂતી !

સંયોગી તુજ ના બન્યો,

વિરહમાં જીવું બની ભસ્મ હું,

પ્યારી ! શું દુઃખદાહ, શું જીવિત છે

પ્યારું મને એવડું?

એવું શું બનશે, પ્રિયે! જગતમાં

ત્હારા વિના હું જીવું?

ત્હારી ખાક લગાવી અંગ પર શું બાવો બની હું ફરું?

ત્હારાથી મુજ આ દ્વિધા નહિ બને

હૈયું, પ્રિયે ! મૃત્યુથી,

મ્હારી તું નવ લેશ ઓછી બનશે એ કાલરાત્રી થકી;

તું જાતાં નહિ હું રહું, જીવિતનો લોભી નથી હું નકી,

તું સ્વર્ગે કર વાસ, કે સમજજે

આ દાસ ઊભો તહીં !

ત્હારાં કોમલ ગીતડાં મધુરવાં હું સાંભળી એકલો—

ઘેલો મસ્ત બનીશ સ્વર્ગભૂમિમાં

કો’ બાલ ન્હાના સમો;
કેવી સુન્દર લ્હેરીઓ અનિલની,

ત્હારા રૂડા બાલની—

સેરો રેશમના સમી, નિજ કરે સ્પર્શી હશે ચાલતી !

કેવી મોહક વાટિકા, વનઘટા, પુષ્પો પરાગે ભર્યા !

કેવા રંગીન ત્યાં હશે મધુકરો સંધ્યા સમે ગુંજતા !

ત્હારી શાલ સુવર્ણરંગી ચળકે સાડી ઝીણી ઉપરે,
તેમાંથી તુજ દિવ્ય સૌ અવયવો દેખાઈ આછા રહે !

ત્યાંયે નાજુક વૃક્ષની વનઘટા માંહી છૂપેલો રહી,

હારાં સૌ સુખના વિચાર રસીલા

કલ્પી બનું હું સુખી !

હા ! અદૃશ્ય સદા રહી તુજ કને

જ્યાં તું ભમે ત્યાં ભમું,

જેથી હું નવ કલાન્ત એક પલકે ત્હારાથી જુદો રહું !

તું ચૂંટે મધુપુષ્પ કોમલ કરે તે ના ગ્રહું હું કદી,

વા ના દાબીશ સ્નિગ્ધ તે અઘર

હું લોભાઈ પીયૂષથી;

ત્હારાં ચંચલ નેત્રના ઝરણમાં ડૂબ્યો રહું સર્વદા,

ત્હારી નાજુક પાદપંક્તિ પરની ધૂલી લગાવું શિરે !
હિંડોલા સમ ઝૂલતું જલભર્યું

કાસાર ત્યાં સ્વર્ગનું--

પુષ્પોની ખરતી સુગંધી રજથી બ્હેકી રહેલું બધું;
સોનેરી ઢગ રેતના ચળકતા ભીના બનેલ જલે,
આવી શાંત નિશા શશી સહ

હવે તે સૌ પ્રદેશો પરે.

શોધી તીર કદમ્બની સુખભરી છાયા

ઘડી ત્યાં ઊભે,

રેલી છે સહુ પાસ રેલ શશીની તે જોઈ તું તો હસે;
ઇચ્છા સ્નાન તણી થતાં ચમકી

તું ચોપાસ ભીરુ જુવે;

નાના ! હું નજરે કદી નહિ પડું: છું વૃક્ષડાળી પરે !
તોડે ગાંઠ ન છૂટતાં કર વતી તું એક ચોળી તણી,

લજ્જાળુ મન નીતિબન્ધ છૂટતાં શર્માઈ સ્તંભે જરી;
ત્હોયે વસ્ત્ર, સરે પડે સરકતું, તે વિશ્વ જોતું રહે,

ને એ કૌતુક તો બધું નયનથી પી જાઉં છું હું ખરે !

હા હા ! દેહકળી દિગમ્બર બની

પ્યારી ખીલી નીકળી;
 ઊડ્યા કેશ લપેટવા સ્તનતટો ને કેસરી શી કટિ;
 બે બાહુ કમલો તણા રસિકડા છે

દંડ ન્હાના સમા,

સ્કન્ધો ને સ્તન કોતરી બરફના

હાડેથી જાણે લીધાં !

ધીરી ઉદ્ધત છે ગતિ તુજ, પ્રિયે !

તું મોહમાયા ઈસે !

હારું ભવ્ય કપાલ સ્ફટિક સમુ તેજે ભર્યું છે ખરે;
 જંઘા છે કદલી, ગુલાબફૂલડાં હાથેલિયો હાથની,
 લાંબી ડોક કપોત શી તુજ, પ્રિયે !

ભૂની લતા ચાપ શી !

ચાલે બે ડગલાં નિરંકુશ બની, પ્હોંચી કિનારે હવે,

ત્હારી નાજુક તું છબી નિરખતી,

ઊભી તટે, વારિયે;

કેવાં સ્વર્ગતડાગનાં મધુરવાં મોજાં ફૂદી આફળે !

તે કેવાં તુજ પાદને રમતમાં ચુમ્બી ઊડે છે હવે !

ત્હારી અસ્થિર છે છબી સલિલમાં

તે જોઈ કંપી જરા;
 રીસાઈ મનમાં, ડરી ચમકી તું, ધૂજી પડી વારિમાં;
 નીચી મંજુલ આકૃતિ જલ તણું ચીરી કલેજું ગઈ,
 ફૂંડાળું જલમાં પડ્યું ખળકતું
 હું તો રહ્યો જોઈ તે !

આવું સ્વર્ગ વળી જહીં પ્રિય વસે

તે હું ન છોડું કદી,
 તું સ્વર્ગે કર વાસને સમજજે આ દાસ ઊભો તહીં;
 પ્યારી કાં રડ તું? અરે, દુઃખભર્યા સ્વપ્ને
 વિંટાઈ હતી?
 પ્રેમીલા તુજ દાસને દુઃખ દીધું તે શું વિચારી રહી?
 રે !નિદ્રા ! રજની મહીં સ્તવન હું

ત્હારું કરું છું સદા,
 ઇચ્છું છું હું પ્રિયની સખી સમજીને
 ત્હારી કને માગવા :

“ વ્હાલીને સમજાવ પ્રીતિ કરવા : કાંઈ દયા લાવવા :
 જેથી એ સુખમાં ઊઠી હૃદયથી ચાંપી મને લે પ્રિયા !”

24/05/1894

કુદરત અને મનુષ્ય

પહોંચે ના કર્ણે કલકલ ધ્વનિ આ જગતના,
 વહે ધીમાં ધીમાં ખળખળ અહીં શાન્ત ઝરણાં;
 વહે ધોધો ગાજી મધુર જ્યમ માતંગ ગરજે,
 રૂડાં બચ્યાં ન્હાનાં ચપલ હરિણોનાં ફૂટી રહે !

સૂતો છું આ કુંજે, શરીર મનમાં શાન્તિ પિગળે,
 હજારો મીઠા મિશ્રિત સ્વર ભરે છે મગજને;
 વિચારો આનંદી મુજ દિલ કરે છે દુઃખભર્યું !
 અહો ! મ્હારું હૈયું સુખમય દુઃખોથી ઊભરતું !
 અને આ આત્માને કુદરત ગ્રહી લે નિજ કરે;
 ઉડાડી દે ઊંચો, પકડી વળી ચાંપે નિજ દિલે;
 મૂકી તેને પાછો હસી મૂઢલ શેવાલ પર ને
 પછી પંપાળે છે ફરી દઈ ચુમ્બન મુખે !

અરે ! એ માતા છે ભગિની મુજ કે શાન્તિ સુખ છે,

નવાં કાર્યો પ્રેરી મુજ હૃદયમાં અગ્નિ છૂપવે !

નિહાળી વિચારી મુજ દિલ બની કાષ્ટ સળગે,

અહાં આ જે રીતિ જન પ્રતિ ચલાવે જન, અરે!

નીલી કુંજોમાં છે સુમન મકરન્દે ભભકતાં,

નીચે ઊંચે ઊડે ફૂદડી નવરંગી રમતમાં;

અને હું ધારું છું પ્રતિ ફૂલ રૂપાળું હસમુખું--
બને છે ભોગી આ અનિલલહરી સ્પર્શસુખનું !
અહો ! પક્ષી—એ તો ફૂદી ફૂદી રમે છે મુજ કને,
વિચારો તેઓના સમજી શકતો હું ન જરી એ;

અહા ! કિન્તુ તેની અતિ ચપલ સૌ અલ્પ ગતિએ--
મને તો ભાસે છે પુલકિત થતો હર્ષ ચમકે !
પ્રશાખા ગુલ્મોની વ્યજન નિજ વિસ્તીર્ણ કરતી,
ભરી લેવા હૈયું દિનકર તણા આ કિરણથી;

નકી હું માનું છું, તરુ ફૂલ બધાં હર્ષમય છે,
ડૂબેલાં સર્વે છે પ્રણયમધુના મિષ્ટ ઝરણે !
અરે ! આ શ્રદ્ધા જો કુદરત પ્રભુ—પાથરી રહે,
અને યોજી દે છે વિભુપતિ જ આ ધર્મસહુને,
નહીં કાં રોઉં તો રુધિર દિલનું હું નિરખીને--
અહીં આ જે રીતિ જન પ્રતિ ચલાવે જન. અરે !

તદી જો રોશે તો રુદન કરશે પ્હાડપથરા,
અને ઝીણું ઝીણું રુદન કરશે પક્ષી સઘળાં;
વનોના આગારો-તરુ સહુ બિચારાં ટપકશે
ઝરાનાં હૈયાં તો છણ છણ તપીને ઊકળશે !

અને આંસુ લ્હોતો પવન નદીનો મિત્ર બનશે,
નભે ઝૂમેલાં તે ઘનદલ તણાં અશ્રુ ખરશે !

કૃતિ આવી મીઠી કુદરત તણો જે કમ કહે,
 જનોમાં એ ના ના ! જડ સમ નહીં શું જન અરે !
 કહું શાને હાવાં ઉદધિ જડ ને આ જડ નદી?
 ગણું તિર્યચોને હૃદયહીણ હું તે ક્યમ કદી?
 ખરે ! હું જાણું છું જગત સૌ ચૈતન્યમય છે,
 નહીં તો ક્યાંથી આ પ્રણય, કરુણા, ને રતિ અરે!
 ભલે કાલિદાસે નિજ દિલ કહ્યું વાદળી કને,
 પ્રિયાનો સન્દેશો ઘન સહ દીઘો તે પણ ભલે;
 નકી માન્યું છે આ મુજ દિલ અને એ કવિદિલે,
 પહોંચાડ્યું મેઘે કવિ રુદન તેની રમણીને !
 કવિ આ ભોળો તો કુદરત તણો બાન્ધવ હતો;
 જનો તે શું જાણે? જન પર રહ્યો સ્વાર્થ લપટ્યો;
 વિના અશ્રુ જોશે જનદુઃખ જનો જ્યાં સુધી, અરે !
 કવિતાના ભોક્તા સુખમય રસીલા નહિ બને !
 નવા રંગો ધારી સુરધનુ અહીં આજ વિરમે,
 જનોથી મ્હારે શું? કુદરત મહીં આ દિલ રમે,
 રૂડી સંધ્યા રેલી સરિત સર ને પ્હાડ પર છે,

ઘનુ સંકેલાયું, હિમકર તણું શૃંગ ચળકે !
 ગ્રહો તારા સાથે ધવલ નભ ગંગા ખળભળે,
 રૂડાં પીળાં પીછાં શશી પર ધરે વાદળી હવે;
 ધકેલી તેને આ અનિલ લઈ ચાલ્યો રમતમાં,
 અને પેલી ચન્દા થરથર રહી ધૂજી જલમાં !
 અહા ! કેવા પન્થે કુદરત કરે છે ગતિ !અને--
 અરે ! કેવા પન્થે કુદરત તણાં બાલક ભમે !
 વિચારી વિચારી મમ દિલે બને ભસ્મ સળગી,
 અરેરે ! જે રીતિ જન પ્રતિ ચલાવે જન અહા !

29/08/1894

ગ્રામ્ય માતા

ઊગે છે સુરખી ભરી રવિ મૃદુ હેમંતનો પૂર્વમાં,
ભૂરું છે નભ સ્વચ્છ સ્વચ્છ દીસતી એકે નથી વાદળી;
ઠંડો હિમભર્યો વહે અનિલ શો ઉત્સાહને પ્રેરતો
જે ઉત્સાહ ભરી દીસે શુક ઊડી ગાતાં મીઠાં ગીતડાં !

મધુર સમય તેવે ખેતરે શેલડીના,
રમત કૃષિવલોનાં બાલ ન્હાનાં કરે છે;

કમલવત્ ગણીને બાલના ગાલ રાતા,
રવિ નિજ કર તેની ઉપરે ફેરવે છે!

વૃક્ષ, માતા અને તાત તાપે છે સગડી કરી,
અહો ! કેવું સુખી જોડું કર્તાએ નિરમ્યું દીસે !

ત્યાં ધૂલ દૂર નજરે ઊડતી પડે છે,
ને અશ્વ ઉપર ચડી નર કોઈ આવે;

ટોળે વળી મુખ વિકાસી ઊભાં રહીને,
તે અશ્વને કુતૂહલે સહુ બાલ જોતાં !

ધીમે ઊઠી શિથિલ કરને નેત્રની પાસ રાખી,
વૃક્ષ માતા નયન નબળાં ફેરવીને જુવે છે;

ને તેનો એ પ્રિય પતિ હજુ શાન્ત બેસી રહીને
જોતાં ગાતો સગડી પરનો દેવતા ફેરવે છે !
ત્યાં તો આવી પહોંચ્યો એ અશ્વ સાથે યુવાન ત્યાં;
કૃષિક એ ઊઠી ત્યારે “આવો, બાપુ!” કહી ઊભો.

“લાગી છે મુજને તૃષા, જલ જરી

દે તું મને” બોલીને

અશ્વેથી ઊતરી યુવાન ઊભીને

ચારે દિશાઓ જુવે;

“મીઠો છે રસ ભાઈ !

શેલડી તણો ” એવું દયાથી કહી,

માતા ચાલી યુવાનને લઈ ગઈ

જ્યાં છે ઊભી શેલડી !

પ્યાલું ઉપાડી ઊભી શેલડી પાસ માતા,

છૂરી વતી જરીક કાતળી એક કાપી;

ત્યાં સેર છૂટી રસની ભરી પાત્ર દેવા

ને કેં વિચાર કરતો નર રે ગયો પી,

“બીજું પ્યાલું ભરી દેને, હજુ છે મુજને તૃષા ”

કાપી કાપી ફરી ફરી અરે કાતળી શેલડીની,

એકે બિન્દુ પન રસ તણું કેમ હાવાં પડે ના?!

“શું કોપ્યો છે પ્રભુ મુજ પરે?”

આંખમાં આંસુ લાવી,

બોલી માતા વળી ફરી છૂરી ભોકતી શેલડીમાં,

“રસહીન ધરા થૈ છે, દયાહીન થયો નૃપ;

નહીં તો ના બને આવું,”બોલી માતા ફરી રડી.

એવું યુવાન સુણતાં ચમકી ગયો ને

માતા તણે પગ પડી ઊઠીને કહે છે:

“એ હું જ છું નૃપ, મને કર માફ બાઈ !

એ હું જ છું નૃપ, મને કર માફ ઈશ !”

“પીતો’તો રસ મિષ્ટ હું પ્રભુ !

અરે ત્યારે જ ધાર્યું હતું--

આ લોકો સહુ દ્રવ્યવાન નકી છે

એવી ધરા છે અહીં;

છે ત્હોયે મુજ ભાગ કેં નહિ

સમો તે હું વધારું હવે,

શા માટે બહુ દ્રવ્ય

આ ધનિકની પાસેથી લેવું નહીં?

“ રસે હવે દે ભરી પાત્ર બાઈ,

પ્રભુકૃપાએ નકી એ ભરાશે;

સુખી રહે બાઈ ! સુખી રહો સૌ,
ત્હમારી તો આશિષ માત્ર માગું ! ”

પ્યાલું ઉપાડી ઊભી શેલડી પાસ માતા,
છૂરી વતી જરી જ કાતળી એક કાપી;

ત્યાં સેર છૂટી રસની ભરી પાત્ર દેવા,
બ્હોળો વહે રસ, અહો ! છલકાવી પ્યાલું !

14/10/1895

શાન્ત પ્રેમ

વિચિત્રં ચક્રં કાવ્યમ્

નવું આજે કાંઈ તુજ મુખ પરે ને હૃદયમાં,
 નવી રીતે કાંઈ મુજ ઉપર દૃષ્ટિ ઢળી પડે;
 અહો ! બાલુશિરે તુજ કર ફરે તે પણ નવો,
 નવાં ગાત્રો એ થઈ નવીન રસમાં આજ પલળે.
 બની માતા આજે ગૃહિણી તુજનું આ દિલ વહે,
 અહા! એ વાત્સલ્યે તુજ હૃદય આજે ગરક છે;
 ફૂલેલી છાતીમાં સુખની મગરૂરી છલકતી,
 સુખી તું જેવું કો’ જગત પર ના અન્ય ગણતી !
 સુખી તું છે સુખી ! મધુર સુખ આમીન તુજને;
 અને બાલુ સામે નિરખતી સદા જોઉં તુજને;
 ગૃહિણી દેવી તું દિલની મમ માતા પણ થજે,
 અહો ! કેવું મીઠું પ્રણય સહ વાત્સલ્ય ભળશે?
 સુએ બાલુ ત્હારા કદલી સરખા આ પદ પરે
 અને ત્યારે જેવાં નયન તુજ તેને નિરખતાં,
 સખિ! હું યાચું તે નયન તુજનો એક જ જરસ,
 સૂઉં છું હું જ્યારે તુજ પદ પરે શિર ધરીને
 મને વ્હાલાં લાગે ચપલ દૃગથી શાન્ત નયનો,
 પતિ હુંને ના ના, પણ હૃદયનો મિત્ર ગણવો;

મને બન્ધુ, વ્હાલો, પિયુ, તુજ પિતા પુત્ર ગણજે
અને એ ભાવોથી મમ હૃદયનો આ રસ પીજે.
નકી દૈવી રીતે હૃદય પ્રણયીનો રસ પીતું,
ખરા સ્નેહે જ્યારે શરીરસુખ સૌ ગૌણ બનત્યં;
વસે સ્વર્ગ ના ના અધિક કંઈ આવા પ્રણયથી,
અને સ્વર્ગ તેથી પ્રણયી દિલનું ઇચ્છિત નહીં !

16/04/1896

આકાશને

અહો કેં ખેંચાણો તુજ ઉદરમાં આથડી રહ્યાં,
વલોવાતા ગોળા ગણતરી વિનાના ધૂમી રહ્યા;
ફર્યા એ કેં કોશો અગણિત ફરીને લય થશે,
હતા જે સ્થાને ત્યાં ફરી નવ અડ્યા વા ન અડશે !

અહો ! ન્હાના ન્હાના ટમટા થતા દૂર દીસતા,
અને ન્હાની ન્હાની ગૂંથણી ઝૂમખાંની ગૂંથી રહ્યા;
પરન્તુ પાસેથી કદ કદી મપાઇ નવે શકે,
અને કલ્પી તેનાં મનુ નવ કદી અન્તર શકે !

અરે! આવા કેંનો લય થઈ જઈ ઉદ્ ભવ થશે,
અને ત્હોયે એ સૌ તુજ ઉદરની મધ્ય જ હશે !
અહીં, ત્યાં ત્યાં દૂરે, તુજ ઉદરનું મધ્ય જ બધું !

નહીં છેડો તેનું નવ ક્યું હશે સ્થાન વચલું?

ભરેલું શું ત્હારું ઉદર સઘળું પૂરણ હશે?
અરે ! વચ્ચે સૌ તો અગણિત સ્થળો ખાલી જ હશે;
બધાં આ બ્રહ્માંડો અણુવત નકી તું—ઉદરમાં,
અને ન્હાના લીટા જરૂર અજવાળાં રવિ તણાં.

પછી તો અન્ધારું તુજ ઉદર શું ફેલી જ રહ્યું !

વસે છે તું જેમાં તુજ ઉદરમાં જે વસી રહ્યું !
જરા તે રેલે, તો પ્રલય સઘળાનો થઈ જતો,
જરા સંકોચાતા ઉદભવ થતો આ જગતનો
તમે બન્ને એવાં પણ અમ કને એવું જ કંઈ !
અમારું હૈયું એ તમ ઉદર શું છે નકી નકી !
તમારી પાસે કેં અમ હૃદયનું માપ ન મળે !
તમોને ના માપે જનહૃદય તે માપી ન શકે !

18/04/1896

વિધવા બ્હેન બાબાંને

વ્હાલી બાબાં ! સહન કરવું એ ય છે એક લ્હાણું !

હાણ્યું તેનું સ્મરણ કરવું એ ય છે એક લ્હાણું !

મૃત્યુ થાતાં રટન કરવું ઈષ્ટનું એ ય લ્હાણું !

આશા રાખી મરણ પછી ને જીવવું એ ય લ્હાણું !

સંબન્ધીના મરણ પછી ના સર્વ સંબન્ધ તૂટે,

બ્હેની ! આંહીં વિરહ જ ખરો ચિર સંબન્ધ ભાસે;

તે પ્રેમી જે પ્રણયમયતા જોઈ મ્હારે વિયોગે,

મીઠું કિન્તુ ક્ષણિક જ નકી સ્વપ્ન સંયોગ તો છે.

છે વૈધવ્યે વધુ વિમલત, બ્હેન ! સૌભાગ્યથી કેં,

છે ભક્તિમાં વધુ વિમલતા, બ્હેન ! શૃંગારથી કેં;

બાબાં ! ત્હારા મૃદુ હૃદયને ઓપ વૈધવ્ય આપી,

ઊંચે ઊંચે તુજ દિલ જશે લેઈ ધીમે ઉપાડી.

ના બોલું આ તુજ હૃદયનાં અશ્રુ હું લૂછવાને,

શાને લૂછું હૃદયશુચિતા આંસુડાં દાખવે જે?

વ્હાલી બાબાં! કુદરતકૃતિ સર્વદા હેતુવાળી,

ઇચ્છે દેવા અનુભવ પ્રભુ સર્વને સર્વ વ્હાલી !

બાપુ ! આ સૌ સુખ—દુઃખ તણી વેઠ નાખી નથી કેં,

આ તો બોજો કુદરત તણો માત્ર કલ્યાણકારી;
આ પ્હાડો જે પથિક સહુને આવતા માર્ગમાં ત્યાં
ચક્ષુવાળાં શ્રમિત ન બને કિન્તુ સૌન્દર્ય જોતાં.

આ ફૂંડાળું કુદરત તણું કોઈ જોઈ શકે, તો
ના ના જોશે કંઈ વિષમતા કિન્તુ સીધાઈ લીસી;
ટૂંકી દૃષ્ટિ જનહૃદયની અલ્પ ખંડો જ જોતી,
ને તેથી આ સુઘટ સરણી દીસતી ડાઘવાળી.

બાબાં ! જોને નયન ભરીને આંસુથી એક વાર
બાબાં ! જોને સુપ્રભ રચના વિશ્વની એક વાર !
વ્હાલા સાથે નિરખતી હતી આજ જો એકલી તું,
બાબાં ! ખુલ્લું હૃદય કરી જો, એ જ ઇચ્છ્યું હરિનું.

જોને, બાપુ ! તુજ જિગરનો મિત્ર તો ત્યાં વિલાસે,
ત્હારો રહેરો ગત હૃદય એ ત્યાં ય ઊભું વિમાસે !
એ રેલાયું ઉદધિ સઘળે કિન્તુ તું બિન્દુ તેનું,
આડું આવ્યું પડ નયનને ત્હોય એ વારિ ત્હારું.

બ્હેની ! આવાં પડ પછી પડો આવતાં જાય આડાં,
અન્તે ગાઢાં પડ ચીરી દઈ પાર જાતાં સહુ ત્યાં;
તું ને મ્હારી પ્રિય સખી ત્યજી હું ય જાઉં કદાપિ
એવું એ કેં શુભ જ કરવા ઇશ ઇચ્છે કદાપિ,
રે ! તો સાથે તમ હૃદયનાં ગાળજો અશ્રુ, બન્ને

જે બાકી તે ભણી લઈ તમે આવજો સાથ બન્ને;
બાબાં ! તું એ શીખીશ ફરી આ પાઠ ઔદાર્યનો ને
મ્હારી ભોળી પ્રિય અબુધને દોરજે આ જ માર્ગે.

03/05/1896

નિઃશ્વાસને

હૈયું કેવું દુઃખ—સુખ ભર્યું ફૂંકવા આવતો તું !

ખેંચી કાઢી દિલથી સઘળો ભાર લેઈ જતો શું?

તું આવ્યો ને કુદરત ઘડી હાસ્ય મીઠું કરે છે !

શોધું છું તે તુજ સહ મને લાઘતું હોય જાણે !

30/05/1896

ત્યાગ

હું જાઉં છું ! હું જાઉં છું !

ત્યાં આવશો કોઈ નહીં !

સો સો દીવાલો બાંધતાં ત્યાં ફાવશો કોઈ નહીં !

ના આંસુથી, ના ઝુલ્મથી, ના વસ્ત્રથી, ના બન્ધથી,
દિલથી જે ઊઠ્યું રોકાય ના ! એ વાત છોડો કેદની !
સૌ ખુશ રહો જેમાં ખુશી !

હું જ્યાં ખુશી તે હું કરું !

‘ શું એ હતું? શું આ થયું?’ એ પૂછશો કોઈ નહીં !

કેં છે ખુશી ! કેં છે નહીં !

દિલ જાણતું—જે છે તે છે !

જ્યાં જ્યાં કરી પેદા ખુશી

ત્યાં ત્યાં ખુશી દિલ છે નકી !

પેદા કર્યો’તો ઇશક ત્યાં ના કોઈને પૂછ્યું હતું;
એ ભૂંસવા જો છે ખુશી તો પૂછવું એ કેં નથી.

છે ઇશક જોયો ખૂબ તો જોવું હવે જે ના દીકું,

કિસ્મત બતાવે ખેલ તે આનન્દથી જોવા સહી !
 આ ચશ્મ બુરજે છે ચડ્યું આલમ બધી નિહાળવા,
 તે ચશ્મ પર પાટો તમે વીંટી હવે શકશો નહીં.

મ્હારી કબર બાંધી આંહીં ત્યાં કોઇને સુવાડજો !
 હું જ્યાં દટાઉં ત્યાં ફૂલોને વેરશો કોઈ નહીં !

છે શું ફૂલે; શું ઇશક ને શું સૌ તમે જાનારને !

આ માછલું દરિયા તણું તે ઊર્મિઓ ગણતું નહીં !
 તમ ઊર્મિ એ તમ વારિધિ,

મુજ વારિધિ મુજ ઊર્મિ છે !

જે હિકમતે આ છે બન્યું તે જાણશો કોઈ નહીં !
 શું પૂછવું શું બોલવું? ખુશ છો અને ર હેજો ખુશી !
 વ્યર્થ આંસુ ખેરશો તો લૂછશે કોઈ નહીં .

10/06/1896

ચાહીશ બેયને હું

તુંને ન ચાહું ન બન્યું કદી એ,
 તેને ન ચાહું, ન બને કદી એ;
 ચાહું છું તો ચાહીશ બેયને હું,
 ચાહું નહીં તો નવ કોઇને હું.

આ પુષ્પ છે, આ નદી છે, ઝરા છે,
 આ પક્ષીઓ સૌ નભમાં ઊડે જે,
 તેમાં વહે છે સરખો અનિલ,
 અર્પે પરાગે સૌને સમાન.

ના એકને ને ક્યમ એકને તે
 અર્પી શકે જે રજ તે ગ્રહે છે?
 અર્પે સમાન નહીં તો ન અર્પે,
 અર્પે નહીં તે ગ્રહશે નહીં એ.

ક્યાં ચાહવું તે દિલ માત્ર જાણે,
 તેમાં ન કાંઈ બનતું પરાણે;

ત્યાં બુદ્ધિના જોરની કેં ન કારી,
 બુદ્ધિ તણો માર્ગ જુદો જ કાંઈ.

આ ન્યાય, આ યોગ્ય, ન પ્રેમ જાણે,
પૂરે વહેવા પડી ટેવ તેને;

ચાહું તને હું વહી તે જ પૂરે,
તેને હું ચાહું વહી તે જ પૂરે.
તે પૂર તે પ્રેમ જ માનજે તું;
તેને ન ચાહું, તુજને ન ચાહું,
તે ખાળતાં તે પરિણામ મ્હારું.
જો ખાળશે એ દિલનો તું માર્ગ,
છૂટી રહેશે પછી બુદ્ધિ માત્ર;
બુદ્ધિ ગણે છે સહુને સમાન,
ત્યાં કોઈની ઉપર કૈં ન વ્હાલ.
ખેંચાણમાં તું મુજને જવા દે,
ખેંચાણ બ્હારે અથવા થવા દે;
ચાહું નહીં તો નવ કોઈને હું,
ચાહું છું તો ચાહીશ બેયને હું.

12/06/1896

ભરત

ભરત ઉમ્મરે પ્હોચી,છોડી વૈભવ રાજ્યનો ,
વનમાં ગંડકીતીરે આશ્રમ બાંધીને રહ્યો .

ઝંકારના રટનમાં દિન જાય ચાલ્યા,
એકાગ્ર ચિત્તથી ભજે પરિબ્રહ્મ રાજા;
આહાર કન્ટફલનો કરતો સદા એ,
એકાન્ત શાન્ત સ્થલમાં સુખથી વસે છે.
હૈયું સદા સહુ પરે સમતા ધરે છે,
;જેના પ્રભાવથી વને ખીલતું રહે છે
એ યોગતેજ તરુમાં ચળકી રહ્યું છે,
તિર્યચ ત્યાં અધિક હર્ષ મહા ફરે છે.

જટા પીળી શીર્ષે કૃશ અવયવો ઉપર રહી,
દીસે છે તે મ્હોટી મધુર ફૂલના પુંજ સરખી;
સમાધિવેલાએ જલશીકરથી સિક્ત બનતી,
અને એ મોતીડાં વિખરી ખરતાં કેશ પરથી.

વિભૂતિના સ્પર્શે સુરખ દીસતાં આર્દ્ર વિપુલ,
રહે ઘેરાયેલાં પ્રણવપ્રણયી દિવ્ય નયનો;
મટે તેના તેજે કુદરત તણી સૌ વિષમતા,
સુખે નેત્રો જોતાં સતત ગતિની બ્રહ્મરચના.

રે સંસારી ,કેંકજે દૃષ્ટિ આંહીં નિમિષભર તું !
 આ દૃષ્ટિનું અનુકરણ કેં રાખ સંસાર માંહીં;
 ભોળા ,હારી ઘડમથલમાં શાન્ત થા શાન્ત થા કેં !
 સ્થિતિની તું ઉપર ચડી જો ત્યાગની દૃષ્ટિ આંહીં.
 આ ત્યાગીનાં નયન ફરીથી જોઇ લે એક વાર,
 શું તેમાં ના સખત વહતી પ્રેમની એક ધાર ?
 હા?ગમાં એ નથી શુંતૈયારી સહુ અરપવા ત્યા !
 બીજાનાં કેં દુ ?ખથી ગળી એ નેત્ર જાશે નહીં શું:

તપસ્વીના આ તપમાં રહે છે
 ;મહા દયાની અતિ તીવ્ર રેખા
 ફૂલો, લતા ને તરુમેઘ માંહીં ,
 .આનન્દ પીતાં નયનો સદા છે

પ્રભાતકાલે નભની સુનેરી,
 સન્ધ્યા સમેની સરતી લહેરી
 વાયુ તણા શીતલગન્ધથી એ
 .આભાર હૈયું ઋષિનું દ્રવે છે

સન્ધ્યાકાલે પ્રભાતે એ તપસ્વી નદીએ જતો,
 સ્નાનાદિ ત્યાં કરી નિત્યે ટેલતો વનમાં હતો .

નદી વહે છે ગિરિથી રમન્તી

ફૂલોતણાં ગીત હજાર ગાતી;
 ગાયત્રીનો મન્ત્ર જપે નદીમાં
 .ત્યાં 'ઊભો રહીને ઋષિ એક દિ

ત્યાં ધૂધૂ ઊરિ નભ મહીં ગાજતો નાદ આવે,
 મોજાં તેના પ્રતિધવનિ તણાં ભેખડે આથડે છે;
 વારિ કમ્પ્યુંને ,ડગમગી ગયાં શુંગ અદ્રિ તણાં ,
 ત્રાસે ન્હાસે વનચર બધાં કોઈ ધૂજી પડે છે.

સિંહધ્વનિની જયગર્જનાથી
 ;ડરી મૃગો કેં ઋષિ પાસે આવે
 ફલંગ મારી ઝરણું ફૂટે છે,
 તપસ્વી તે ચિત્ર ઊભો જુવે છે .

ત્યાં એક બાલ મૃગ કોહજુ જે અશક્ત '
 ફૂદી જતાં ઝરણ તે જલમાં પડ્યુંને ,

એ પૂરમાં તરફડી ઘસડાતું જોઈ
 લાગ્યું ઋષિહૃદય એ અનુકમ્પવાને.

ઉપયોગી થવા પ્રેરે તપસ્વી દિલને દયા,
 પડે છે વારિમાં તેથી યોગી તે મૃગ ઝાલવા.
 બલ કર મહીં આવ્યું પૂર વીંઝવાને,

ગરીબ મૃગ બચાવા કાંઈ ચિન્તા દિલે છે;
 ઋષિ પદ ગ્રહી તેને ખેંચીને બહાર લાવ્યો,
 હરિણ ઉગરવાથી કાંઈ આરામ આવ્યો.

જરા મીંચાયેલાં નયન મૃગનાં સુન્દર દીસે !
 અને તેના ભાવો ઋષિ તરફ કેવા મૃદુ દીસે !

ઋષિનું હૈયું આ નિરખી શકતું,તું રસિકતા’
 થતું જોઈ ઘેલું .આ મધુરતા કુદરત તણી ,
 પંપાબ્યું;ને આશ્રમે ઊંચકી ગયો ,પાણી પાત્રું ,
 તૃણાદિ ત્યાં દઈ તેને ફૂદતું ઋષિએ કર્યું.
 રમે છે ઋષિચરણ ચાટે ,ફૂદે છે ,જીભ વડે,
 અને એ યોગીની મૃગ પર અમીની નજર છે;
 ઊગી તેને શિરે ચળકતી રૂપાળી શીંગડીઓ,
 ઋષિની પીઠે એ કરતી ચળ ન્હાની કુમળીઓ.

ઋષિની છાયા શું ફરતું દિનરાત્રિ ઋષિ કને,

પિતા—માતા—બન્ધુ સહુ મૃગ ઋષિને સમજતું;
 ઋષિ તેને દેતો કુમળું તૃણ ને પર્ણ કુમળાં
 અને બાંધે માલા કુસુમકલીની ડોક ઉપરે.

સ્નાનાદિ ક્રિયા કરીને ઋષિ એ

ને ,આશિષ દેતો મૃગબાલને

“તું જીવતું રહે”, વદતો દયાલુ,
ચુમ્બી લઈને હસતો દયાલુ.

આભાર ભૂલી મૃગ ના ગયુંતું’
;તું’જોતાં ઋષિને દિલ રીઝતું
કેં ગેલથી તે ઋષિને હસાવે,
ને એ મહાત્મા દિલને હલાવે.

દૂરે જાતાં મૃગ વન મહીં યોગી બેચેન થાતો,
ખોવાતું તો શ્રમ લઈ વને શોધવા દૂર જાતો;
પીઠે તેને ઊંચકી વળતો આશ્રમે હર્ષભેર,
સુખી તેને નિરખી વહતાં નેત્ર આનન્દરેલ.

અહોહોહો ,અલ્પ જીવોના પ્રેમમાં બલ છે બહુ !
ખેંચાતાં પ્રેમથી તે સૌ ખેંચી પ્રેમ વતી શકે .

યોગી ચાલ્યો જપતપ ભૂલી પ્રેમખેંચાણ માંહીં,
ચાલ્યો ને તે અટકી ન શકે આટલે દૂર આવી ;

ધક્કો દેતાં હૃદય પિગળે આર્દ્રતાને ?અરેરે ,

ખેંચે તેને હૃદય કુમળું કોણ ઠેલી શકે છે?

ભીનાં નેત્રે ઋષિ ધીમે ક્યારે ક્યારે કહી જતો:

“ દૂર થા ”!રે વ્હાલા મૃગબાલ તું ! દૂર હુંથી થા !

ખેંચે છે તે પ્રણયી દિલને ઠેલવું ? શાને ! હાય ,
 ધક્કો દેવા મૂઢ્ઢ હૃદયને? તું કેમ ઇચ્છે ! યોગી ,
 તારા આવા નિયમ સઘળા શુષ્ક લાગે, મને તો
 મીઠી વૃત્તિ કુદરતી, અરે ! બાળવા ઇચ્છતો કાં?
 હાલું છે તો ક્યમ દૂર કરે? નેત્રમાં કેમ અશ્રુ?
 ધક્કો દેતાં પ્રણયી દિલને શ્રેય હું તો ન માનું;
 આવાને શું તુજ જિગર જો આંસુથી વાતને આ,
 તેની સામે કઠિન બનીને થાય છે આગ્રહી કાં?
 પીવા તેને હૃદયઝરણું ટેવ છે તેં જ પાડી,
 બીજે ક્યાં જનહૃદયની પામશે લ્હાણ આવી?
 એ તો ત્હારાં સમિધકૂલને સ્પર્શતાં એ ડરે છે?
 તું ખીજે તો મૂઢ્ઢ મૂઢ્ઢ થઈ ગેલ કેવાં કરે છે !
 તું રીઝે તો તુજ જિગરથી વાત છાની કરે છે !
 એ નેત્રો શાં તુજ જિગરથી વાત છાની કરે છે !
 કિન્તુ યોગી ! તુજ ફરજ તું કાંઈ જુદી જ માને,
 આ પ્રીતિ કેં તુ જ હૃદયને માર્ગ જુદો બતાવે;

હું સંસારી નવ કહી શકું યોગ્ય આ વા નહીં આ,
ત્હોયે આવી તુજ મગજની શુષ્ક રીતિ રુચે ના.

રાગ ને ત્યાગની વચ્ચે હૈયું એ ઝૂલતું હતું,
એક દિ’ યોગીઉરે આ ઉદ્ ગારો નીકળે કંઈ:

“કંઈ દુઃખે છે ! દુઃખ તો જણાય છે !
કહીં દુઃખે શું? પણ ના કળાય તે !
મને રુચે આ મૃગ છોડવું નહીં !
કહીં યે આસક્ત થવું રુચે નહીં ! ”

“બ્રહ્માંડ આખું નિજ માનનાર જે
બને ન વ્યક્તિ કદી પાળનાર તે;
ન ન્યુન કોઈ નવ કો’ વિશેષ વા,
ન દૃષ્ટિએ ઊર્મિ ચડે પડે ન વા. ”

“ ન ઓટ તેને ભરતી નહીં હશે,
તળાવ જેવો ઉદધિ રહે ભલે;
દયા ભલે કે ઉપયોગની થતી,
દયાથી આસક્ત થવું ઘટે નહીં. ”

“બચાવ્યું મેં ભલે તેને, હવે છો ફૂદતું ફરે;
પડે જો સિંહપંડે તો નિર્માયું તે ભલે બને,

ચાલે સૌ પર જેમ ચક્ર ફરતું નિર્માણનું સૃષ્ટિએ,
તેવું તે મૃગ ઉપરે સુખથી છો એ ચક્ર ચાલે હવે.”

“રોકાશે મુજથી નહીં,

ક્યમ પછી ચિન્તા નકામી ધરું?

જે મ્હારું , જગનું અને સહુ તણું

તે છો બને તે તણું.

“ફર સુખથી હવે તું શોધીને કોઈ ટોળું,

ફરી કદી પણ મ્હારા આશ્રમે આવવું ના;

જપતપ કરનારો પાળશે આ તને ના;

અરર ! પણ સુખે તું છોડશે કેમ સ્નેહ?”

ઋષિ ! ત્હારી સ્થિતિ જોઈ આવે છે મુજને દયા;

આવશે હાલથી તેને પંપાળીશ હવે ન શું?

નેત્રો રમે આ તુજ વાદળીથી,

ક્રીડા ગમે છે કંઈ માછલીની,

સન્ધ્યા સમે કેં વધુ હર્ષ આવે,

તો કેમ ત્હારું મૃગલું ત્યજે છે?

રમાડ તેને પણ લુબ્ધ ના થજે,

ઋષિ ! ન એ શું તુજથી બની શકે?
 દયા વધુ છો ઉપયોગની થતી,
 દયા બતાવે હજુ ઉચ્ચ માર્ગ કેં.

પડે જો સિંહપંઝે તો નિર્માયું તે ભલે બને;

રડજે તું નહીં ત્યારે, કિન્તુ હાલ રમાડજે.

છોડી દેવા રસ મધુર સૌ સાધ્ય લાગે તને જો,
 તો ના શાને પ્રણયી બનતાં સાચવે ત્યાગ ત્હારો?
 હું સંસારી મુજ હૃદય આ ખીલતાં હર્ષ પામું,

તું યોગીને તુજ હૃદયને બાળવું યોગ્ય લાગ્યું !

સુખ અનુભવનારો કિન્તુ આંસુ ય પાડે,
 જરૂર સ્થિર નહીં તે કમ્પતો તાર ચાલે;

રુદન નહીં ત્યજાતું હાસ્યના ત્યાગ પ્હેલાં,

કટુ નકી કટુ લાગે સ્વાદનું ભાન થાતાં.

બને તે કેમ કોઈથી ચાહવું ને ન ચાહવું?

બને તો તું ભલે તેને છોડી દેજે રમાડવું !

=====

વહ્યા કેં દ્હાડા ને મૃગ પ્રિય હજુ છે ઋષિદિલે,
 વહેશે કેં દ્હાડા , મૃગ પ્રિય રહેશે ઋષિદિલે;

અહાહાહા ! બન્ધાયો જગત ત્યજનારો મૃગ મહીં,
અરે ! છૂટ્યો ફાંસો સમજણ છતાં એ કદી નહીં !

ધીમે ધીમે શરીર પર એ મૃત્યુના હસ્ત લાગ્યા,
કિન્તુ ઓછી નવ થઈ અરે ! બન્ધની કાંઈ પીડા;
પમ્પાળે છે શિથિલ કરથી યોગી તેનું કુરંગ,
નિત્યે નિત્યે વધુ વધુ હજુ યોગમાં થાય ભંગ.

જટાથી ટેકવી માથું, સૂતો છે ઋષિ એક દિ’
મૃત્યુથી તૂટતી નાડી જોરથી ધબકી રહી.

પાસે ઊભું છે દુખિયું કુરંગ,
શું થાય છે તે સમજ્યું હતું તે;
ચાટે ઋષિના કર ને કપાલ,
ને નેત્રે નેત્રે મળી દદ રોતાં,

ભીના હતા ગાલ ઋષિ તણા એ,
અશ્રુ હતું એક તહીં રહેલું;
બોલ્યો ઋષિ, “રે ! મુજ બાલ બાપુ !
“આ આશ્રમે હા ક્યમ જીવશે તું?
“ તું એકલાની સ્થિતિ? શું અરેરે !
ટોળું હવે શોધીશ ક્યાં નવું તું?
રે ! શું થશે મૃત્યુ અકાલ ત્હારું? ”

પંચત્વ પામ્યો વદી એમ યોગી.

કથા એવું કહે છે કે જન્મશે મૃગ એ ઋષિ;

વાંછના જે રહી તે તે પૂરી સૌ કરવી પડે.

16/06/1896

ઋણ

આ બ્રહ્માંડ અનન્ત મ્હેલ પ્રભુનો કે કાલથી છે ઊભો,
 તેમાં કેંક ઝરી ભર્યા ચળકતા ઊડી રહ્યા વાવટા;
 ને સિંહાસનથી અનેક લટકી ગોળા રહ્યા ઝૂલતા,
 તે પ્રત્યેક મહીં સુરંગ રચવા બારીક છે કોતરી.

બ્રહ્માંડ આ તો ગૃહ તાતનું છે.

આધાર સહુને સહુનો રહ્યો જ્યાં;
 લે છે સહુ કેં સહુને દઇ કેં,

આભાર સૌનો સહુ ઉપરે છે.

ના રાખતું કો’ ઋણનો હિસાબ
 આભાર માની નવ કો’ રડે ત્યાં;
 આનન્દમાં સૌ દઇને રહે છે,
 આનન્દમાં સૌ લઇને રહે છે.

ગોળા ફરે એક જ તત્ત્વના સૌ,
 ખેંચાઈ એ એક જ તત્ત્વના સૌ,
 અર્પે ગ્રહે છે સહુ એ જ તત્ત્વ,
 જે સર્વનું તે સહુને મળે છે.

આ વાદળીમાં વીજળી રમે છે,
 આ સિન્ધુમાં આ નદીઓ મળે છે;
 જુદાં થઈને સહુ એક થાય,
 જે જેનું તે ત્યાં જઈને સમાય.

રે ! માનવીનું પણ એ જ તત્ત્વ,
 હું તું મહીં એક જ રક્ત ચાલે;
 તો કાં ન અર્પું મુજ શીર્ષ તુંને ?
 અર્પું કદી તો ઋણ થાય શાનું?
 માગે ન લોહી મુજ કાં સુખે તું?
 શાને ડરે છે કંઈ માગતાં તું?
 ત્હારું ગણે ના ક્યમ સર્વ મ્હારું?
 મ્હારું ગણે ના ક્યમ સર્વ ત્હારું?

આ વાત શાને જગમાં કરું છું?
 સંસારમાં વૈર જ નિરખું છું !
 બ્રહ્માંડ આ એક જ ભ્રાતૃત્વ,

જન્મ્યો કહાંથી કટુ ભેદભાવ?

તે ભેદનો આ ઋણ એક અંશ,
આભાર તેમાં કરતો પ્રવેશ;
વિદ્વેષ, ભેદ, ઋણ , ઉપકાર,
એ કેમ ઊગ્યાં વિણ બીજ ઝાડ?
હું થી બને જો કદી કાંઈ ત્હારું
તો માનજે ના ઋણમાં તને તું;
માગીશ હું એ કદી જોઇશે તો,
તું આપજે, હું સુખથી લઈશ.

આભાર ભૂલે બહુ લોક આંહીં,
પીડા ન તેની કદી થાય કાંઈ;
આભારમાં અશ્રુ નિહાળી કિન્તુ
ખેર્યાં, અરે ! મેં બહુ વાર આંસુ.

21/06/1896

એક ઈચ્છા

પડ્યા જખમ સૌ સહ્યા, સહીશ હું હજુયે બહુ,
 ગાણ્યા નવ કદી, ગણું નવ કદી, પડે છો હજુ;
 અપાર પડશે અને જિગર હાય ! આળું થયું,
 કઠિન ન બનો છતાં હૃદય એ જ ઇચ્છું, પ્રભુ !

પડી વીજળી તે પડી સુખથી છો, બળું છું સુખે;
 અનન્ત ભભૂકા દહે, બહુ દહો, ગળું છું સુખે;

ન દાહ વસમો કદી, જિગર બૂમ ના પાડતું,
 કઠિન બનજો નહીં હૃદય એ જ ઇચ્છું, પ્રભુ !
 બહુ ય રસ છે મને હૃદય છે હજુ તો, અહો !
 અરે ! હૃદય જો ગયું રસ ગયો પછી તો બધો;
 ભલે મૃદુ રહી સહી જખમ છેક ચૂરો થતું,
 કઠિન ન બનો કદી હૃદય એ જ ઇચ્છું, પ્રભુ !

24/06/1896

એક આગિયાને

તુજ પાંખ ચળકે પર્ણનાં ઝુંડો મહીં ચકો રચી,
 બ્રહ્માંડને પોષી રહી તે દૃષ્ટિ અહીં એ છે કે નકી;
 તુજ ઉદરપોષણમાં તને તુજ રૂપ ઉપયોગી થતું,
 જે ભાલને ચોડી તને ત્યાં હર્ષથી ચળકાવતી;
 વળી કોઈ વિસ્મિત સ્મિતભરી

તુજ તેજમાત્ર નિહાળતી,
 ના સ્પર્શતી એ બીકથી તુજ રજ રખે જાતી ખરી.

અદૃશ્ય ના ઘનથી બને ના ધૂમસે મેલું થતું,
 તુજ તેજ તે મુજ ઉપવને હું નિત્ય જોવા જાઉં છું;
 મમ પ્યારીનાં ફૂલસાં અને મુજ વૃક્ષ જ્યારે ઊંઘતાં,
 તું જાગતો રાત્રિ બધી ત્યારે રમે છે બાગમાં.

તું જાગજે, તું ખેલજે, તું પત્રપત્રે મ્હાલજે,
 ચળકાટ ત્હારો એ જ પણ તુજ ખૂનની તલવાર છે!

તું કેમ એ માની શકે? આધાર ત્હારો એ જ છે,
 એ જાળ તું જાણે નહીં, હું જાણું ને રોઉં, અરે !

રે ! પક્ષી કોની દૃષ્ટિએ તું એ જ ચળકાટે પડે,
 સંતાઈ જાતાં ન્હાસતાં એ કાર્ય વૈરીનું કરે;

દ્યુતિ જે તને જીવાડતી, દ્યુતિ ને તને સંહારતી,
જે પોષતું તે મારતું એવો દીસે ક્રમ કુદરતી.

આ પ્રેમ સંસારી તણો તુજ તેજ જેવો છે નકી,
એ અમૃતે શું ઝેરનાં બિન્દુ ભર્યાં વિધિએ નથી?

અમ એ જ જીવિત, એ જ મૃત્યુ,

એ જ અશ્રુ ને અમી,
જે પોષતું તે મારતું, શું એ નથી ક્રમ કુદરતી?

01/07/1896

ફૂલ વીણ, સખે

ફૂલ વીણ, સખે ! ફૂલ વીણ, સખે !

હજુ તો ફૂટતું જ પ્રભાત, સખે !

અધુના કલી જે વિકસી રહી છે,

ઘડી બે ઘડીમાં મરતી દીસશે.

સુમનોજ્વલ આ કિરણો રવિનાં

પ્રસરે હજુ તો નભધુમ્મટમાં;

ન વિલમ્બ ઘટે,

કંઈ કાલ જતે,

રવિ એ પણ અસ્ત થવા ઢળશે,

નમતાં શિર સૌ કુસુમો કરશે,

પછી ગન્ધ પરાગ નહીં મળશે !

ફૂલ વીણ, સખે ! ફૂલ વીણ, સખે !

હજુ તો ફૂટતું જ પ્રભાત સખે !

નકી ઉત્તમ અગ્રિમ કાલ, સખે !

ભર યૌવન આ હજુ રક્ત, સખે!

ગતિ કાલની ન્હોય, સખે !
 ભરતી પછી ઓટ જ ત્હોય સખે !
 ફૂલ વીણ, સખે !
 તક જાય, સખે !

ઢળતી થઈ તો ઢળતી જ થશે,
 રજની મહા ચન્દ્ર ઊગે ન ઊગે;
 હજુ દિવસ છે,
 ફૂલડાં લઈ લે;
 ફરી લે, રમી લે હસી લે તું, સખે!

મૃગલાં રમતાં,
 તરુઓ લડતાં,
 વિહંગો ઊડતાં,
 કલીએ કલીએ ભ્રમરો ભમતા;
 ઝરણું પ્રતિ હર્ષભર્યું ફૂટતું,
 ઊગતો રવિ જોઈ ન શું હસતું?
 પછી કેમ વિમાસી રહ્યો તું? સખે!
 ફૂલ વીણ, સખે ! ફૂલ વીણ, સખે !
 હજુ તો ફૂટતું જ પ્રભાત, સખે !

26/08/2014

એક ચંડોલને

નવ ઊડી જજે ! ગા તું ગા તું સ્વછન્દ મહીં જરા,
જિગર હલકુ મ્હારું થાતું તને સુણતાં જરા;

મુજ દિલ મહીં આજે કોઈ દીસે સુખ સાંપડ્યું,
કંઈ સમયથી ભૂલાયેલું ફરી સ્મૃતિએ ચડ્યું.
બહુ સમયથી મ્હારે માટે નથી રસ કેં રહ્યો,
બહુ સમયથી નિઃશ્વાસે કો’ નથી ઉરથી વહ્યો;
બહુ સમયથી નેત્રો ભીનાં નથી બનતાં—અરે!

મુજ નયનથી આજે ભાનુ ફરી હસતો દીસે,
અનિલલહરી આજે પાછી મને રમતી દીસે;
કુદરત મહીં પ્રેરાતો હું ફરી રસ શોધવા,
ફૂલ ફૂલ મહીં આજે પાછા વહે રસઘોધવા

મુજ હૃદયની આજે પાછી કળી ઊઘડી પડી,
અરર! દુઃખ છે! કિન્તુ તેમાં મીઠાશ થઈ ખડી;
કટુ રસ, અરે ! મેં તો પીધો સદા ય સુધા ગણી,
રસપુટ પીધા હોંશે હોંશે અનેક ભરી ભરી;

રસપુટ પીધા તે ‘ના પીધા’ હવે બનશે નહીં,
 રસપુટ પીવા એવા એવા હવે મળશે નહીં;
 “તરસ રસની, નિઃશ્વાસો, ને હજો રડવું સદા--”

મમ હૃદયનું એવું વાંછ્યું મળે ફરી આજ, હા !
 મુજ જિગરને ચીરાતાં—રે ! હતું સુખ કેં મળ્યું,
 અરર ! વ્રણને સાંધી દેતાં ન એન કશું પડ્યું;
 સુખ સુખ હતું હૈયું જ્યારે લૂંટાઇ જતું હતું,
 પણ હૃદયમાં લૂંટાવાનું કંઈક રહી ગયું.

અરર ! દિલની પૂરી પૂરી ન લૂટ થઇ કદી,
 અરર દિલમાં છૂરી પૂરી કદી ય ગઇ નહીં;
 જખમ દિલને પૂરો દેવા ન કોઇ મળ્યું કદી,
 જખમ કરવા ન્હાના ન્હાના જહાં ઊલટી પડી !
 જખમ કરવા એ શું જાણે? ગરીબ મૂઢ સખી ?
 જખમ કરતાં વેળાની એ ન હામ ટકી શકી!
 પણ જખમની વાતોથી તું અજાણસ બહુ દીસે.
 જખમ સહવો સ્હેલો મીઠો સદા સહનારને,
 જખમ કદી એ પીડાતાને ન ઠાર કરી શકે;

જખમ દિલને છેલ્લો દેવા ન કોઈ મને મળે,
જખમ દિલનો જોવા-ધોવા ન કોઈ મને મળે.

દરદ દિલની વાતોને એ ન છે સુણનાર કો’,
દરદ દિલની વાતો સાથે ન છે મળનાર કો’;
અનુભવ અહીં કોઈને એ સમાન મળે નહીં,
જગત સઘળું અક્કેકાની અસાર મુસાફરી.

જગત રસમાં ક્યાં એ પૂરું ન પકવ થયું હજી,
હૃદય ગળતાં રોવામાં એ કયાશ રહી જતી;
અરર! સ્મિત ના, કિન્તુ રોવું હજી જડતું નથી,
રુદન શીખવા કેં એ જન્મો હજી ફરવું નકી.

પણ દરદ કેં ધીમે ધીમે બૂઝાઈ જતું હતું,
અરર ! દિલ આ ધીમે ધીમે કઠોર થતું હતું;
સ્વર તુજ સુણ્યો ને આ ચાલ્યું ફરી નિજ માર્ગમાં,
તુજ સ્વરથી આ મ્હારું હૈયું ધૂજે કંઈ તાલમાં.
તુજ સ્વરથી આ મ્હારું હૈયું કરે કંઈ ગોઠડી,
સ્થિર જરી થશે ! ગાતું ગાતું ઊડીશ નહીં જરી;
પણ સુખી તું એ ઓચિન્તુ કેં ઊડી જ નકી જશે;
દરદ દિલની વાતોથી તું અજાણ હજી દીસે.

સહુ સુખી ઊડે તેવું તું એ ઊડી જ જશે નકી,
મુજ જિગરની ત્હારે હૈયે વ્યથા ઘટતી નથી;
મુજ રુદનથી ત્હારા કંઠે ન શોષ કંઈ પડે,
મુજ હૃદયની વાતોથી તું અજાણ નકી દીસે.

30/11/1896

વીણાનો મૃગ

ઊગતા સૂર્યની સામે આવે છે મૃગ દોડતો,
ઊતરે બાગમાં હાવાં ફલંગે ગઢ ફૂદતો.

વીણા તણો નાદ તહીં સુણાય,
આનન્દલહેરે અનિલો ભરાય;
ઝૂલે ફૂલો એ કંઈ તાલમાં ત્યાં
વસન્તલીલા સ્વર બેવડી રહ્યા.

ભીતિ કશી એ મૃગને દીસે ના’
પિછાન જૂની સ્થલની નકી આ;
નમાવી શુંગો ચળ પીઠમાં કરે,
યથેચ્છ પર્ણો તરુનાં જરા ચરે.

ઊડી રહ્યો છે જલનો કુવારો,
હોજે તરે રંગીન માછલીઓ;
ત્યાં કાન માંડી મૃગ તે ઢળે છે,
જરા નમીને જલ એ પીએ છે.

પાસેથી ત્યાં તો સ્વર દિવ્ય આવ્યા,
વાયુ તણી લહેર મહીં ગૂંથાયા;
ફૂદી ઉમંગે ચમકાવી કર્ણો,

સ્વરો ભણી એ મૃગ દોડતો ગયો.

હીંચકે ખાટમાં બેઠી કુંજમાં દિવ્ય સુન્દરી,
બીનની મીંડ મીઠીમાં એ છે છેક ગળી ગઇ.

દીસે અંગો ન્હાનાં હૃદયમય કે તાનમય શા !

લતા શા ડોલે છે કટિ ઉપરનાં સૌ અવયવો !
અહા ! કાળા ઝૂલે કમર પર એ વાળ સઘળા !

દીસે તારા જેવાં ચકચકિત શાં સ્નિગ્ધ નયનો !

મળી છે શું આંહી જગત પરની સૌ મધુરતા !

અહીં વેળાનું ના કરવત ઘસાતું નકી હશે !

ગ્રહો, તારા, ભાનુ જરૂર ક્ષણ આંહી અટકતા !
સ્વરોની દેવીનાં નમી નમી અહીં દર્શન કરે !

દૂરથી આવતો દોડી વ્હાલો એ મૃગ જોઇને,
કન્યા તે હસ્ત લંબાવી હેતથી આવકાર દે.

આનન્દભીનાં નયને નિહાળી,
પમ્પાળતી તે મૃગને કરેથી;
દાસત્વ મીઠું મૃગમાં દીસે છે,
પ્રેમાળ ભીનાં નયને વસે જે.

પછી વીણાતારો મધુર સ્વર દૈવી જગવતા,
 હવામાં નાયન્તી સ્વરની કંઈ મૂર્તિ ખડી કરે;
 જડી જાણે રાખે નયન મૃદુ કન્યા મૃગ પરે,
 અને એ ચ્હેરામાં નવીન કંઈ ભાવો પલટતા.

મૃગે એ ભાસે છે વશ થઈ જતો કે ગળી જતો,
 જરા ડોલે શૃંગો વળી અરધમીંચ્યાં નયન છે;
 નિસાસા લેતો એ મૃગહૃદય જાણે ઠલવતો,
 અને કન્યાશિરે રસમય અભિષેક કરતો.

અહો ! ક્યારે ક્યારે થનનથન નાચી—ફૂટી રહે,
 વળી એ કન્યાના ઘડીક પદ ચાટે જીભ વડે;
 ફરે વીણા તેવાં હૃદય, નયનો, અંગ ફરતાં,
 ટીસે બન્ને આત્મા અનુભવી રહ્યા એકમયતા.(17/01)

18012014

પ્રભાતકાલે મૃગ આમ આવતો,
 વીણા સુણીને વનમાં ફરી જતો;
 સ્વરો ન મીઠા મૃગ વિણ ઊઠતા,
 સુખી થતી ના મૃગ વિણ કન્યકા
 લગની કો’ લગાડે છે ઉરોની રસએકતા;

પશુ આ માનવી આ એ કાંઈ ભેદ ન પ્રેમને.
 દિનો કેં આનન્દે રસભર ગયા આમ વહતા,
 સદા ર્ હેતાં ધૂને મધુર સ્વરની આમ દિલ આ;
 પ્રભાતે કોઈ એ પથિક ગઢ પાસે અટકતો,
 ઘડી સુણી વીણા નિજ પથ જતો આશિષ દૈ.

તહીં ઊગ્યો છે હજુ અર્ધ ભાનુ,
 નવીન રંગે નભ છે ભરેલું;
 શુકો ઊડે ગીત હજાર ગાઈ,
 સહુ સ્થળે છે ભરપૂર શાન્તિ.
 ઉદાસ શાન્ત સ્વર બીન છેડે,
 ઉદાર ભાવો મૃગનેત્ર રેડે;
 મચી રહી આર્દ્ર સ્વરોની હેલી,
 મહાન આનન્દની રેલ રેલી.
 સરરર સુસવાટો થાય ત્યાં બાગમાં કેં,
 અરરર ! મૃગ બિચારો ઊછળીને પડે છે;
 થર થર થર ધૂજે કન્યકા ત્રાસ પામી,
 શિથિલ કર થતાં એ બીન તૂટે પડીને.
 મૃગહૃદય મહીં છે તીર લાગ્યો, અરેરે !

ખળખળ ઢળતું, હા ! રક્ત ભૂમિ પરે એ !
 નયનજલ વતી એ કન્યકા ધા ધૂવે, ને
 મૃગ તડફડ થાતો હાંફતો શ્વાસ લે છે.

મિંચાઈ એ જાતાં નયન દરદે બે ક્ષણ, અને
 ઘડી કન્યા સામે રુદનમય એ શાં નિરખતાં !
 અરે ! છેલ્લે યાચે નિજ પ્રિય કને એક નઝરે,
 વદે છે કેં આવું નયન મૃદુ ચોંટી રહી હવે :
 “કરીને શીર્ષનું તુમ્બું, નેત્રની નખલી કરી
 બજાવી લે, બજાવી લે ત્હારું બીન હજી હજી !
 કૃપા હોજો, દયા હોજો પ્રભુની બીનની પરે !
 અનુકૂલ સ્વરો મીઠા હજો આ તુજ હસ્તને !”

કન્યા બિચારી દુખણી થઈને
 એ શીર્ષ ખોળે મૂકતી રડે છે;
 ત્યાં પાછળેથી નત કોઈ આવે,
 વાત્સલ્યભાવે વદતો જણાયે :

“ અયિ પુત્રિ ! શિકારી તો પાપી છે તુજ આ પિતા !
 ભૂલી જા એ ! બજાવી લે ત્હારું બીન હવે જરા !”

હૃદય સ્થિર નથી એ કન્યકા બાપડીનું,
નઝર નવ કરે તે, કોણ આવ્યું ન આવ્યું ;

પણ દૃઢ થઈ અન્તે અશ્રુમાં તે ગાંતી
દરદમય છતાં એ કાંઈ મીઠું લવે છે:

“તુમ્હું તૂટી પડ્યું !

અરે જિગરના ચીરા થયા છે, પિતા !

રે ! આ સાંભળનાર ના જગતમાં

એવું થયું છે, પિતા ! ”

વીણા બન્ધ થયું ! સ્વરો ઊડી ગયા !

ખારી બની ઝિન્દગી !

સાથી ના જગમાં રહ્યો !

પ્રભુ તણી આશિષ એવી મળી !

“મૃત્યુને વશ આ કલા થઈ ગઈ !

હું એ બની મૃત્યુની !

આ સંસાર અસાર છે !

અહહહા ! એ શીખ આજે મળી !

વ્હાલાં હાય અરે અરે !

જગતમાં વ્હાલાં ઉરો ચીરતાં !

ભૂલોની જ પરમ્પરા જગત આ,
એવું દીસે છે ! પિતા !

“ક્યાં શ્રદ્ધા ? અહ ! પ્રેમ ક્યાં?

જગત આ આખું અકસ્માતનું !

જે પ્યાલું મૃગને મળ્યું મરણનું

તે હું ય માગું ! પ્રભુ !

જોઈ બે ઘડી આ લઉં મૃગ અચે વીણા તૂટેલું, પિતા !

એ નિર્માણ અનન્તના જલ મહીં

ડૂબું પછી હું, પિતા ! ”

દિનો કે કન્યાના દરદમય, ઓહો ! વહી ગયા,
ફર્યા છે એ ગાત્રો, મુખ પણ ફર્યું છેક જ, અરે !

હવે જો કોઈ એ પથિક ગઢ પાસે અટકતો,

શિલા ત્યાં આ વાંચી કંઈક દુઃખમાં તે ડૂબી જતો :

“કલા છે ભોજ્ય મીઠી તે ભોકતા વિણ કલા નહીં !

કલાવાન કલા સાથે ભોકતા વિણ મળે નહીં ! ”

07/01/1896

સ્વપ્નને સાદ

સ્વપનું ! સ્વપનું ! તું મીઠું !

બહુ દિનથી ના દીઠું ! સ્વપનું કેવું તું મીઠું ?
તું વિણ આશા ને સ્મૃતિ, ઉજ્જડ મહેલ સમાન !

તે ત્યાં તું ને તે વિના આ સંસાર સ્મશાન !
સ્વપનું સંસારે મીઠું !

તું તરુણોની સુન્દરી—તું બચ્યાંના ખેલ !
જેવો જેનો તોર ત્યાં તેવું તું જ મળેલ !

સ્વપનું સૌને તું મીઠું !

તું સ્વપનું નહિ રાતનું ! તું સ્વપનું નહિ સ્વપ્ન !

તું સ્વપનું મુજ ઝિન્દગી ! આંખલડીનું રત્ન !
સ્વપનું મ્હારું તું મીઠું !

આજ નિશાએ આવજે ! હું સ્વપનું ! તું સ્વપન !

તે મ્હોં તું બતલાવજે ! તું સાચું ! હું સ્વપ્ન !

સ્વપનું વ્હાલીનું મીઠું !

મ્હારું ધાર્યું ના બને ! ત્હારું ધાર્યું થાય !

તું મ્હારા ઉરનું સુધા ! હાજર કાં ન સદાય ?

સ્વપનું મીઠું તે મીઠું !

આ દરિયો ખારો ભર્યો ! હું છું તેનો ક્ષાર !

તું અમૃતઝરણું ભળ્યે ક્ષારે ફૂલનો હાર !

સ્વપનું દૈવી તું મીઠું !

જે ખોયું મેં દૂર છે ! એનું એ તુજ પાસ !

તેં ત્હારું મ્હારું કર્યું ! ઝુંટ હવે તું રાખ !

સ્વપનું વ્હાલું તું મીઠું !

તું આ રક્ત તણું ટીપું ! આ ઉર ત્હારું તખ્ત !

હું ના પૂજું કોઈને હું તો ત્હારો ભક્ત !

સ્વપનું સાચું તે મીઠું !

આ ઉરના ઊર્મિ પરે ત્હારી કરું બિછાત !

આંસુડે પગ ધોઉં હું ત્હોયે કેમ રીસાય?

સ્વપનું મોઘું તું મીઠું !

તું સ્વપનું રીસાય તો હું સ્વપનું છું ખાક !

સ્વપનું સ્વપ્ન વતી રહ્યું ! સ્વપનું જગનો રાહ !

સ્વપનું એ મ્હોનું મીઠું !

દોરી જા મુજને તહીં ! તે ઉર જળતું ઠાર !

તેને લાવ સદા અહીં ! આવ આવ તું આવ !

સ્વપનું માયાળુ મીઠું !
આંખલડી ભીની કરી આંખલડી લૂછાવ !
હૈયેહૈયાં ધૂજતાં એનાં એ જ દબાવ !

સ્વપનું તું તું તું મીઠું !
સ્વપનું પ્રેમીનું મીઠું !

22/01/1897

ઇશ્કનો બંદો

જો ઈશ્કના તો શું ખુદા ! આલમ કરી ત્હોએ ભલે !

જો ઈશ્ક ના તો શું જહાં? એને ખુદા એ શું કરે?

આ કારખાનું ઈશ્કનું જોજો તપાસી ખૂબ ખૂબ !

આ ખેલ ને આ ખેલનારો એક નૂરે ઈશ્ક છે !

એથી ડરું તો ક્યાં થરું? કોને ખુદા મ્હારો કરું?

જ્યાં લાઇલાજી સર્વની ત્યાં કોણ કોને હાથ દે?

રે ઈશ્કનું છોડી કદમ માગું ખુદા, માગું સનમ !

શું છે ખુદા ? શું છે સનમ ? એને બિમારી એ જ છે!

ક્યાંએ હશે જો કો’ ખુદા તો ઈશ્કનો બંદો હશે !

જો ઈશ્કથી જુદો થશે તો ઈશ્કથી હારી જશે !

જો હો ખુદા તો હો ભલા ! તેની હમોને શી તમા?

છે ઈશ્કથી તો ના વડો જે ઈશ્ક મ્હારું તાજ છે !

છે ખાક ચોળી છાપ મારી ઈશ્કની જેને દિલે

દાખલ થતાં તેને બોહશ્તે રોકનારું કોણ છે?

જો કો’ હમોને વારશે, કોઈ હમોને પૂછશે

તો ઈશ્કની ફૂંકે હમારી લાખ કિલ્લા તૂટશે !

છું સખ્ત જખમી મસ્ત દારૂ પી બન્યો બીમાર છું !

પણ ઇશકથી બીજો હમોને જીતનારો કોણ છે?
 હા ! નાસ્તિકો સૌ આવજો ! ખંજર ત્હમારું લાવજો !
 આ ખૂન કાઢી તો જુવો ! કાતિલ એ પાણી થશે !
 જે ઇશકનો બંદો ઠર્યો તે છે ખુદાઇનો ખુદા
 ઓહો ખુદા શું? લોક શું? કે કોઈ શું તેને કરે?
 સૌ ઇશકના બેદાદ દિલના દર્દને ધિક્કારતાં !
 આંજી જુવો પણ આંખમાં એ એક દિ’ સુરમો તમે !
 જે પાયમાલીમાં હમારાં છે ભરેલાં આંસુડાં,
 તે એક ટીપું લાખ દુનિયા વેચતાં ના ના મળે !
 કિંમત હમારી પૂછશો, તો એક દિલનું બિન્દુડું !
 વેચાઇએ આનન્દથી લેજો સુખે જેને ખપે !
 છે તો હરાજી ત્હોય મોઘો ઇશકનો આ માલ છે!
 જે ઝિન્દગી રોનાર હો તે આવજો લેવા ભલે !
 ખૂન નિચોવી અહીં છે જાપ જપવો ઇશકનો !
 ગરદન કપાવી શીર્ષની માળા બનાવો તો ભલે !
 એ મન્ત્ર જપતાં જાગશે ભૂતાવળો લાખો અહીં !

એ દેખતાં ડરશો નહીં તો ખેલશું આવો ભલે !
 ગુલામ થઈ રૂ હેશું સદા પણ બાદશાહી મ્હાલશું!
 માલિકનાં દિલનું કરીને તખ્ત સૂનારા હમે !
 હા ! લાખરંગી ઈશ્કનું કો’ એકરંગી જામ છે !
 મસ્તાનના મસ્તાન એવું જામ પીનારા હમે !
 આવો ભરી પીજો અને એ જીરવી લેજો નશો !
 નહિ તો સદા માટે શરાબો સોપજો પીનારને !
 એ તો હમારી માદરે પાયું હમોને જન્મતાં,
 ને મોતની મીઠી પથારીમાં ભર્યું એ એ જ છે !
 એ ઈશ્કની લાલી મહીં લાખો ખુદા ઘેલા બન્યા !
 એ લાખમાંના એક પણ જુદા જ કૈં ઘેલા હમે !

01/03/1897

એકલો હું

જ્યોત્સ્ના ચોપાસે રેલે છે:

ચોપાસે તારા ખેલે છે:

શાંત નિશા ગાતી ચોપાસે:

કો’ મ્હારી પાસે ?

જે આ આંસુમાં ન્હાનારું,

જ્યોત્સ્નામાંથી રસ પાનારું,

તે તો દૂર થયું થાનારું :

શું મ્હારી પાસે ?

25/03/1897

પ્રેમાધીન

કાચે તાંતણે ટાંચ્યું છે,
ભાંગે તો હૈયું ભાંચ્યું છે,
એ તો કાચ તણી જ કટોરી
તોડી દેશે એક કટોરી !

એ ત્હારું તેથી તુંને શું?
એને મન તો ના છે શું શું?
વેચે તો વેચાયા થાશું,
આંસુડે પગ ધોતા જાશું !

26/03/1897

બે કળી

પ્રિયે ! ગ્રીષ્મ તણી હતી લ્હાય,
 આપણે ફરતાં કુંજની મ્હાંચ;
 ફૂલો સહુ નિદ્રામાં પોઢેલ,
 ઢળી’તી શાંત શ્વાસમાં વેલ;
 નમ્યાં’તાં વૃક્ષ વૃક્ષનાં અંગ,
 હતી ના મ્હેક, હતો ના ગન્ધ.

ત્યાં કળી કો’ ખીલતી હતી રમતી વાયુ સાથ,
 “ચૂંટી લે, ભોક્તા ! મ્હેને ” એ લવતી’તી વાત.

ભરેલો હજુ યે હતો મકરન્દ,
 થયો ના હતો ભ્રમરનો સંગ;
 હતી તેમાં શી રસિક સુવાસ !
 જવાનું મને ગમ્યું તે પાસ.
 ચૂંટી તે ત્હેં દીધી ઝટ મ્હેને,
 કર્યું મેં ચુમ્બન કેવું ત્હેને !

ઉન્હી લૂ ઊડી ગઈ ! શીત થયાં સહુ અંગ !
 આભારી મુજ નેત્રમાં નવો ભરાયો રંગ.

પ્રિયે ! તો મૃદુ મુખકળી એ આજ

ડરે તું કેમ આપવા કાજ ?

દહે લૂ ગ્રીષમઝિન્દગી તણી,

ઔષધિ નહીં વિના એ કળી.

પ્રેમમાં સદા બધું અર્પાય :

અર્પતાં પ્રેમ કેમ વિલાય?

શ્વાસ આ રસ એ લેતો ભલે,

શ્વાસ જે આખર અર્પું તને.

ભૂલું ક્યમ તુજને, પ્રિયે ! કળીનો લઈ પરાગ ?

આભારી બનશે દુગો ! બૂઝાશે ઉર આગ !

ઊઠે છોને એ મીઠા ભાવ,

હૃદય છોને લે મીઠા લ્હાવ !

કળી તું નવ જો દેશે આજ,

મ્હને પ્રભુ માળી દેશે કાલ;

દિવસ જાતાં શી લાગે વાર ?

ફરી કાં નવ લે તું ઉપકાર?

જીવનની સાર્થક ક્ષણ પણ એક,

પ્રેમમાં ઘટે ન લૂંટી છેક.

માળી દે ફૂલ તે લઈ ગાય ન કો’ ઉપકાર !

પ્રિય કરથી કંઈ પામતાં વહે હર્ષની ધાર !

પ્રિયે ! તો અર્પ અર્પ તું તું જ !

પડું છો પુષ્પપાંખમાં હું ય !

29/06/1897

પ્રભાતકાલે મૃગ આમ આવતો,

વીણા સુણીને વનમાં ફરી જતો;

સ્વરો ન મીઠા મૃગ વિણ ઊઠતા,

સુખી થતી ના મૃગ વિણ કન્યકા

લગની કો’ લગાડે છે ઉરોની રસએકતા;

પશુ આ માનવી આ એ કાંઈ ભેદ ન પ્રેમને.

દિનો કેં આનન્દે રસભર ગયા આમ વહતા,

સદા રૂ હેતાં ધૂને મધુર સ્વરની આમ દિલ આ;

પ્રભાતે કોઈ એ પથિક ગઢ પાસે અટકતો,

ઘડી સુણી વીણા નિજ પથ જતો આશિષ દે.

તહીં ઊગ્યો છે હજુ અર્ધ ભાનુ,

નવીન રંગે નભ છે ભરેલું;
 શુકો ઊડે ગીત હજાર ગાઈ,
 સહુ સ્થળે છે ભરપૂર શાન્તિ.
 ઉદાસ શાન્ત સ્વર બીન છેડે,
 ઉદાર ભાવો મૃગનેત્ર રેડે;
 મચી રહી આર્દ્ર સ્વરોની હેલી,
 મહાન આનન્દની રેલ રેલી.
 સરરર સુસવાટો થાય ત્યાં બાગમાં કૈં,
 અરરર ! મૃગ બિચારો ઊછળીને પડે છે;
 થર થર થર ધૂજે કન્યકા ત્રાસ પામી,
 શિથિલ કર થતાં એ બીન તૂટે પડીને.
 મૃગહૃદય મહીં છે તીર લાગ્યો, અરેરે !
 ખળખળ ઢળતું, હા ! રક્ત ભૂમિ પરે એ !
 નયનજલ વતી એ કન્યકા ઘા ધૂવે, ને
 મૃગ તડફડ થાતો હાંફતો શ્વાસ લે છે.
 મિંચાઈ એ જાતાં નયન દરદે બે ક્ષણ,અને
 ઘડી કન્યા સામે રુદનમય એ શાં નિરખતાં !
 અરે ! છેલ્લે યાચે નિજ પ્રિય કને એક નઝરે,
 વદે છે કૈં આવું નયન મૃદુ ચોંટી રહી હવે :

“કરીને શીર્ષનું તુમ્બું, નેત્રની નખલી કરી
બજાવી લે, બજાવી લે ત્હારું બીન હજી હજી !
કૃપા હોજો, દયા હોજો પ્રભુની બીનની પરે !
અનુકૂલ સ્વરો મીઠા હજો આ તુજ હસ્તને !”

કન્યા બિચારી દુખણી થઇને
એ શીર્ષ ખોળે મૂકતી રડે છે;
ત્યાં પાછળેથી નત કોઇ આવે,
વાત્સલ્યભાવે વદતો જણાયે :

“ અયિ પુત્રિ ! શિકારી તો પાપી છે તુજ આ પિતા !
ભૂલી જા એ ! બજાવી લે ત્હારું બીન હવે જરા !”
હૃદય સ્થિર નથી એ કન્યકા બાપડીનું,
નઝર નવ કરે તે, કોણ આવ્યું ન આવ્યું ;
પણ દૃઢ થઈ અન્તે અશ્રુમાં તે ગળંતી
દરદમય છતાં એ કાંઈ મીઠું લવે છે:

“તુમ્બું તૂટી પડ્યું !
અરે જિગરના ચીરા થયા છે, પિતા !
રે ! આ સાંભળનાર ના જગતમાં

એવું થયું છે, પિતા !”

વીણા બન્ધ થયું ! સ્વરો ઊડી ગયા !

ખારી બની ઝિન્દગી !

સાથી ના જગમાં રહ્યો !

પ્રભુ તારી આશિષ એવી મળી !

“મૃત્યુને વશ આ કલા થઈ ગઈ !

હું એ બની મૃત્યુની !

આ સંસાર અસાર છે !

અહહહા ! એ શીખ આજે મળી !

વ્હાલાં હાય અરે અરે !

જગતમાં વ્હાલાં ઉરો ચીરતાં !

ભૂલોની જ પરમ્પરા જગત આ,

એવું દીસે છે ! પિતા !

“ક્યાં શ્રદ્ધા ? અહ ! પ્રેમ ક્યાં?

જગત આ આખું અકસ્માતનું !

જે પ્યાલું મૃગને મળ્યું મરણનું

તે હું ય માગું ! પ્રભુ !

જોઈ બે ઘડી આ લઉં મૃગ અએ વીણા તૂટેલું, પિતા !

એ નિર્માણ અનન્તના જલ મહીં

રૂબું પછી હું, પિતા ! ”

દિનો કે કન્યાના દરદમય, ઓહો ! વહી ગયા,
ફર્યા છે એ ગાત્રો, મુખ પણ ફર્યું છેક જ, અરે !

હવે જો કોઈ એ પથિક ગઢ પાસે અટકતો,
શિલા ત્યાં આ વાંચી કંઈક દુઃખમાં તે ડૂબી જતો :
“કલા છે ભોજ્ય મીઠી તે ભોકતા વિણ કલા નહીં !
કલાવાન કલા સાથે ભોકતા વિણ મળે નહીં ! ”

07/01/1896

સ્વપ્નને સાદ

સ્વપનું ! સ્વપનું ! તું મીઠું !

બહુ દિનથી ના દીઠું ! સ્વપનું કેવું તું મીઠું ?

તું વિણ આશા ને સ્મૃતિ, ઉજ્જડ મહેલ સમાન !

તે ત્યાં તું ને તે વિના આ સંસાર સ્મશાન !

સ્વપનું સંસારે મીઠું !

તું તરુણોની સુન્દરી—તું બચ્ચાંના ખેલ !

જેવો જેનો તોર ત્યાં તેવું તું જ મળેલ !

સ્વપનું સૌને તું મીઠું !

તું સ્વપનું નહિ રાતનું ! તું સ્વપનું નહિ સ્વપ્ન !

તું સ્વપનું મુજ ઝિન્દગી ! આંખલડીનું રત્ન !

સ્વપનું મ્હારું તું મીઠું !

આજ નિશાએ આવજે ! હું સ્વપનું ! તું સ્વપન !

તે મ્હોં તું બતલાવજે ! તું સાચું ! હું સ્વપ્ન !

સ્વપનું વ્હાલીનું મીઠું !

મ્હારું ધાર્યું ના બને ! ત્હારું ધાર્યું થાય !

તું મ્હારા ઉરનું સુધા ! હાજર કાં ન સદાય ?

સ્વપનું મીઠું તે મીઠું !

આ દરિયો ખારો ભર્યો ! હું છું તેનો ક્ષાર !

તું અમૃતઝરણું ભળ્યે ક્ષારે ફૂલનો હાર !

સ્વપનું દૈવી તું મીઠું !

જે ખોયું મેં દૂર છે ! એનું એ તુજ પાસ !

તેં ત્હારું મ્હારું કર્યું ! ઝુંટ હવે તું રાખ !

સ્વપનું વ્હાલું તું મીઠું !

તું આ રક્ત તણું ટીપું ! આ ઉર ત્હારું તખ્ત !

હું ના પૂજું કોઈને હું તો ત્હારો ભક્ત !

સ્વપનું સાચું તે મીઠું !

આ ઉરના ઊર્મિ પરે ત્હારી કરું બિછાત !

આંસુડે પગ ધોઉં હું ત્હોયે કેમ રીસાય?

સ્વપનું મોઘું તું મીઠું !

તું સ્વપનું રીસાય તો હું સ્વપનું છું ખાક !

સ્વપનું સ્વપ્ન વતી રહ્યું ! સ્વપનું જગનો રાહ !

સ્વપનું એ મ્હોનું મીઠું !

દોરી જા મુજને તહીં ! તે ઉર જળતું ઠાર !

તેને લાવ સદા અહીં ! આવ આવ તું આવ !

સ્વપનું માયાળુ મીઠું !
આંખલડી ભીની કરી આંખલડી લૂછાવ !
હૈયેહૈયાં ધૂજતાં એનાં એ જ દબાવ !

સ્વપનું તું તું તું મીઠું !
સ્વપનું પ્રેમીનું મીઠું !

22/01/1897

ઇશ્કનો બંદો

જો ઈશ્કના તો શું ખુદા ! આલમ કરી ત્હોએ ભલે !

જો ઈશ્ક ના તો શું જહાં? એને ખુદા એ શું કરે?

આ કારખાનું ઈશ્કનું જોજો તપાસી ખૂબ ખૂબ !

આ ખેલ ને આ ખેલનારો એક નૂરે ઈશ્ક છે !

એથી ડરું તો ક્યાં થરું? કોને ખુદા મ્હારો કરું?

જ્યાં લાઇલાજી સર્વની ત્યાં કોણ કોને હાથ દે?

રે ઈશ્કનું છોડી કદમ માગું ખુદા, માગું સનમ !

શું છે ખુદા ? શું છે સનમ ? એને બિમારી એ જ છે!

ક્યાંએ હશે જો કો’ ખુદા તો ઈશ્કનો બન્દો હશે !

જો ઈશ્કથી જુદો થશે તો ઈશ્કથી હારી જશે !

જો હો ખુદા તો હો ભલા ! તેની હમોને શી તમા?

છે ઈશ્કથી તો ના વડો જે ઈશ્ક મ્હારું તાજ છે !

છે ખાક ચોળી છાપ મારી ઈશ્કની જેને દિલે

દાખલ થતાં તેને બોહશ્તે રોકનારું કોણ છે?

જો કો’ હમોને વારશે, કોઈ હમોને પૂછશે

તો ઈશ્કની ફૂંકે હમારી લાખ કિલ્લા તૂટશે !

છું સખ્ત જખમી મસ્ત દારૂ પી બન્યો બીમાર છું !

પણ ઇશકથી બીજો હમોને જીતનારો કોણ છે?
 હા ! નાસ્તિકો સૌ આવજો ! ખંજર ત્હમારું લાવજો !
 આ ખૂન કાઢી તો જુવો ! કાતિલ એ પાણી થશે !
 જે ઇશકનો બંદો ઠર્યો તે છે ખુદાઇનો ખુદા
 ઓહો ખુદા શું? લોક શું? કે કોઈ શું તેને કરે?
 સૌ ઇશકના બેદાદ દિલના દર્દને ધિક્કારતાં !
 આંજી જુવો પણ આંખમાં એ એક દિ’ સુરમો તમે !
 જે પાયમાલીમાં હમારાં છે ભરેલાં આંસુડાં,
 તે એક ટીપું લાખ દુનિયા વેચતાં ના ના મળે !
 કિંમત હમારી પૂછશો, તો એક દિલનું બિન્દુડું !
 વેચાઇએ આનન્દથી લેજો સુખે જેને ખપે !
 છે તો હરાજી ત્હોય મોઘો ઇશકનો આ માલ છે!
 જે ઝિન્દગી રોનાર હો તે આવજો લેવા ભલે !
 ખૂન નિચોવી અહીં છે જાપ જપવો ઇશકનો !
 ગરદન કપાવી શીર્ષની માળા બનાવો તો ભલે !
 એ મન્ત્ર જપતાં જાગશે ભૂતાવળો લાખો અહીં !

એ દેખતાં ડરશો નહીં તો ખેલશું આવો ભલે !
 ગુલામ થઈ રૂ હેશું સદા પણ બાદશાહી મ્હાલશું!
 માલિકનાં દિલનું કરીને તખ્ત સૂનારા હમે !
 હા ! લાખરંગી ઈશ્કનું કો’ એકરંગી જામ છે !
 મસ્તાનના મસ્તાન એવું જામ પીનારા હમે !
 આવો ભરી પીજો અને એ જીરવી લેજો નશો !
 નહિ તો સદા માટે શરાબો સોંપજો પીનારને !
 એ તો હમારી માદરે પાયું હમોને જન્મતાં,
 ને મોતની મીઠી પથારીમાં ભર્યું એ એ જ છે !
 એ ઈશ્કની લાલી મહીં લાખો ખુદા ઘેલા બન્યા !
 એ લાખમાંના એક પણ જુદા જ કૈં ઘેલા હમે !

01/03/1897

એકલો હું

જ્યોત્સ્ના ચોપાસે રેલે છે:

ચોપાસે તારા ખેલે છે:

શાંત નિશા ગાતી ચોપાસે:

કો’ મ્હારી પાસે ?

જે આ આંસુમાં ન્હાનારું,

જ્યોત્સ્નામાંથી રસ પાનારું,

તે તો દૂર થયું થાનારું :

શું મ્હારી પાસે ?

25/03/1897

પ્રેમાધીન

કાચે તાંતણે ટાંચ્યું છે,
ભાંગે તો હૈયું ભાંગ્યું છે,
એ તો કાચ તણી જ કટોરી
તોડી દેશે એક કટોરી !

એ ત્હારું તેથી તુંને શું?
એને મન તો ના છે શું શું?
વેચે તો વેચાયા થાશું,
આંસુડે પગ ધોતા જાશું !

26/03/1897

હમારી પિછાન

હમે જોગી બધા વરવાં સ્મશાનો ફેંઢનારાઓ !

તહીંનાં ભૂતને ગાઈ જવાની ખેલનારાઓ !

જહાં જેને, મરી મૂર્દ કબરમાં મોકલી દેતી,

હમે એ કાનમાં જાદૂ હમારું ફૂંકનારાઓ !

જહાંથી જે થયું બાતલ, અહીં તે છે થયું શામિલ !

હમે તો ખાકની મૂઠી ભરી રાજી થનારાઓ !

જહીં જખમો તહીં બોસા તણો મરહમ હમે દેતા,

બધાંનાં ઈશ્કનાં દર્દો બધાં એ વ્હોરનારાઓ.

હમે જાહેરખબરો સૌ જિગરની છે લખી નાંખી

ન વાંચે કોઈ યા વાંચે : ન પરવા રાખનારાઓ !

ગરઝ જો ઇશ્કબાજીની, હમોને પૂછતા આવો,

બધાં ખાલી ફિતૂરથી તો સદા એ ન્હાસનારાઓ !

જહાં સ્પર્ધા તણી જગની દખલના પ્હોંચતી ત્યાં ત્યાં,

જમી ને આસમાનોના દડા ઉડાવનારાઓ: !

ગમે તે બેહ્યાઇને દઈ માથું ધરી ખોળે,

હમે આરામમાં ક્યાં ચે સુખેથી ઊંઘનારાઓ !

સનમની બેવફાઈથી નથી સુખ કાંઈ એ ડરતાં,
 હમે જાણ્યું, હમે માણ્યું, ફિકરને ફેંકનારાઓ !
 જખમથી જે ડરી રૂ હેતાં, વગર જખમે જખમ સ્હેતાં ;
 હમે તો ખાઈને જખમો, ખૂબી ત્યાં માનનારાઓ !

બની ઉસ્તાદ આવો તો થશો આંહીં તમે ચેલા,
 મગર મુરશિદ કરો તો તો હમે ચેલા થનારાઓ !

હમારાં આંસુથી આંસુ મિલાવો; આપશું ચાવી;
 પછી ખંજર ભલે દેતાં : નહીં ગણકારનારાઓ !

14/11/1897

સનમને

ચારી ગુલામી શું કરું ત્હારી ? સનમ !

ગાલે ચૂમું કે પ્હાનીએ તુંને ? સનમ !

તું આવતાં ચશમે જિગર મ્હારું ભરે,

જાતાં મગર શું શું કરી રોકું? સનમ !

તું ઈશક છે યા મહેરબાની યા રહમ ?

હસતાં ઝરે મોતી લબે તે શું? સનમ !

મેંદી કદમની જોઈ ના પૂરી કદી !

આવી ન આવી એમ શું થાતી ? સનમ !

ત્હારી સવારી ફૂલની ક્યાં ક્યાં ફરે?

તો બનું ભમરો બની શું શું? સનમ !

જાણે વિંટાઈ ઝુલ્ફમાં છૂપી રહું !

તાકાત ના દીદારમાં રહેતી ! સનમ !

છે દિલ્લગીનો શોખ કે તુંને નહીં?

આ આવ કાં ! કાં બોલ ના આવી? સનમ?

જોઈ ત્હને આંખો નકામી આ બધે,

ફોડી દઉં પૂરી ત્હને આંખે ? સનમ !

આ ચશ્મની તુંને ચદર ખૂંચે નકી,
 કોને બિછાને તું સદા પોઢે? સનમ !
 આપું જિગર ત્હોયે ન તું ત્યાં શું ત્હને?
 માલેક આલમના જિગરની તું, સનમ ?
 તુંને કહું હું ચાર તો ગુસ્સે નહીં :
 ત્હોયે હસે છે દૂરની દૂરે ! સનમ !
 તુંને કહું ખાવિન્દ તો રીઝે નહીં !
 ત્યાં એ હસે તું દૂરની દૂરે ! સનમ !

1899

સનમની શોધ

પેદા થયો છું ફેંઢવા તુંને, સનમ !
 ઉમ્મર ગુઝારી ફેંઢતાં તુંને, સનમ !
 છે દુશ્મનો લાખો ભુલાવા રાહને,
 દુશ્મન બનાવી ચાર અંજાયો, સનમ !
 ગફલત મહીં હું, ઝાલિમો કાબિલ એ,
 જુદાઈ ચારોની મઝા એને, સનમ !
 જે રાહદારીમાં અમોને લૂટતું,
 ઉમેદ બર આવો નહીં એની, સનમ !
 ત્હારી મદદ કોને હશે, માલૂમ નહીં,
 શું ચારના દુશ્મન સહે ચારી? સનમ !
 પાંચે નમાઝે ઝૂકતાં ત્હારે કદમ
 આડા ફરે છે બેખુદાઓ એ, સનમ !
 છો દમબદમ ખંજર રમે ત્હારું દિલે,
 કાફર તણું કાતિલ ખેંચી લે, સનમ !
 તું માફ કર, દિલદાર ! દેવાદાર છું!
 છે માફ દેવાદારને મ્હારા, સનમ !
 કાંઈ નઝરબક્ષી થવી લાઝિમ, ત્હને,
 ગુઝરાનનો ટુકડો ઘટે દેવો, સનમ !

પેદા થઇને ના ચૂમી ત્હારી હિના,

પેદા થયો છું મોતમાં જાણે, સનમ !

શાને કસે છે મુક્ત આ લાચારને?

દાવો સુનાનો છે હમારો ના, સનમ !

પત્થર બની પેદા થયો છું પ્હાડમાં,

છું ચાહનારો એ ય તુંથી છું, સનમ !

આપની યાદી

જ્યાં જ્યાં નઝર મ્હારી ઠરે યાદી ભરી ત્યાં આપની;
આંસુ મહીં એ આંખથી યાદી ઝરે છે આપની !

માશૂકોના ગાલની લાલી મહીં લાલી, અને !

જ્યાં જ્યાં ચમન જ્યાં જ્યાં ગુલો

ત્યાં ત્યાં નિશાની આપની !

જોઉં અહીં ત્યાં આવતી દરિયાવની મીઠી લહર;

તેની ઉપર ચાલી રહી નાજુક સવારી આપની !

તારા ઉપર તારા તણાં ઝૂમી રહ્યાં જે ઝૂમખાં;

તે યાદ આપે આંખને ગેબી કચેરી આપની !

આ ખૂનને ચરખે અને રાતે હમારી ગોદમાં;

આ દમ-બ-દબ બોલી રહી ઝીણી સિતારી આપની !

આકાશથી વર્ષાવતા છે ખંજરો દુશ્મન બધા;

યાદી બનીને ઢાલ ખેંચાઈ રહી છે આપની !

દેખી બૂરાઈ ના ડરું હું, શી ફિકર છે પાપની ?

ધોવા બૂરાઈને બધે ગંગા વહે છે આપની !

થાકું સિતમથી હોય જ્યાં ના કોઈ ક્યાં એ આશાની

તાજી બની ત્યાં ત્યાં ચડે પેલી શરાબી આપની !

જ્યાં જ્યાં મિલાવે હાથ ચારો ત્યાં મિલાવી હાથને;

અહેશાનમાં દિલ ઝૂકતું, રહેમત ખડી ત્યાજ આપની

પ્યારું તજીને પ્યાર કોઈ આદરે છેલ્લી સફર :
 ધોવાઈ યાદી ત્યાં રડાવે છે જુદાઈ આપની !
 રોઉં ન કાં એ રાહમાં એ બાકી રહીને એકલો?
 આશકોના રાહની જે રાહદારી આપની !

જૂનું નવું જાણું અને રોઉં હસું તે તે બધું:
 જૂની નવી ના કાંઈ તાજી એક યાદી આપની !

ભૂલી જવાતી છો બધી લાખો કિતાબો સામટી :
 જોયું ન જોયું છો બને જો એક યાદી આપની !

કિસ્મત કરાવે ભૂલ તે ભૂલો કરી નાખું બધી;
 છે આખરે તો એકલી ને એ જ યાદી આપની !
